

**NIKOLAY
HOVHANNISIAN**

GENOCIDUL ARMEAN

Ararat 2012

NIKOLAY HOVHANNISIAN

*

GENOCIDUL ARMEAN

Paginația MIHAI HĂȚULESCU

Foto coperta I : Vedere a Monumentului din Erevan
închinat victimelor Genocidului din 1915.

Această lucrare a apărut cu sprijinul
UNIUNII ARMENILOR DIN ROMÂNIA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HOVHANNISIAN, NIKOLAY

Genocidul armean / Nikolay Hovhannisian ; trad.: Tacuhi
și Madeleine Karacașian. - București : ARARAT, 2012

ISBN 978-973-7727-80-0

I. Karacașian, Tacuhi (trad.)

II. Karacașian, Madeleine (trad.)

94(=19)

ISBN 978-973-7727-80-0

© Nikolay Hovhannisian, 2009

© Madeleine Karacașian, 2011, pentru limba română.
Lucrarea în limba franceză a apărut la Erevan, 2005 și face parte
din amplul volum al autorului „Genocidul Armean –
Armenocidul”- Cel mai genocidal Genocid”, publicat în perioada
2002-2007 la editura „Zangak-97” din Erevan în zece limbi –
engleză, franceză, rusă, germană, turcă, japoneză, ungară,
armeană, arabă, persană. În anul 2011, această lucrare a fost
publicată și în limba coreeană în Coreea de Sud.

9(47.925) 86
H-71

NIKOLAY HOVHANNISIAN

DEPRE ACTIUN

8666

9998

GENOCIDUL ARMEAN

Traducere din limba franceză și note de
TACUHI ȘI MADELEINE KARACAȘIAN

Editura A R A R A T
București 2012

9. Zangak-97, Erevan, 2005

DESPRE AUTOR

Nikolay Hovhannisian (1930) – Doctor în științe istorice, profesor, membru corespondent al Academiei Naționale de Științe din Armenia.

Membru al Academiei de Științe din New York, al Academiei Internaționale de Științe *Ararat* (Paris), al Academiei Internaționale de Științe privind Problemele Securității Naționale (Moscova), al Academiei Internaționale de Științe ale Naturii și Societății (Germania), al Academiei Naționale Panarmene privind Problemele Securității Naționale, al Societății Siriene de Științe (Alep), al Societății *National Geographic* (SUA), al Consiliului de Cercetare al Institutului Biografic Armean etc.

În perioada 1960-1985, a condus Departamentul Țărilor Arabe al Institutului Național de Studii Orientale de pe lângă Academia Națională de Științe a Armeniei; în perioada 1985-1995, a fost director adjunct al Institutului amintit, apoi în perioada 1995-2006, a fost director al aceluiași Institut, iar din 2006, este consilier al Directorului acestui Institut.

Fondator și director al Centrului de Rezoluție a Conflictului din Armenia, co-președinte al Asociației Armene Atlantic.

Principalele domenii ale studiilor: Istorie modernă și contemporană a țărilor arabe, relații internaționale și regionale din Orientul Mijlociu, Islamul politic, minoritățile naționale din Orientul Mijlociu, probleme ale Genocidului, conflictologie și conflicte etnopolitice în Transcaucazia etc.

În 1985, la invitația Ministerului Educației Superioare din Siria, a predat la universități din Damasc și Alep; în 1989, la invitația Academiei Britanice, a predat la universități din Londra și Oxford, precum și la Institutul Regal de Afaceri Internaționale (Londra, Chatham House), a desfășurat lucrări la proiectul „Politica externă a Marii Britanii în Orientul Mijlociu”; în 1993-1994, ca bursier Fulbright, a lucrat la proiectul „Politica SUA în estul arab” la Universitatea George Washington (Washington D.C.), SUA. În 1995, a fost invitat la Universitatea Maryland– Colegiul Park (SUA) și a lucrat la proiectul „Parteneri în conflict: Construirea de punți ale păcii în Transcaucazia.”

A conferențiat în diferite universități și centre din SUA, Marea Britanie, Canada, Germania, Irlanda, Italia, Rusia, Egipt, Siria, Liban, Irak, Kuweit, Emiratele Arabe Unite, Ungaria și din alte țări și a luat parte la mai multe congrese științifice internaționale.

Este autorul a cca. 450 lucrări publicate, inclusiv 55 monografii, apărute în Armenia, Rusia, Marea Britanie, Germania, Canada, Italia, Egipt, Siria, Liban, Japonia, Turcia, Ungaria și în alte țări. Iată câteva titluri: „Formarea Republicii Independente Siriene” (Moscova, 1968); „Mișcarea de eliberare națională din Liban” (Beirut, 1974, în arabă); „Mișcarea de eliberare națională din Irak- 1918-1958” (Erevan, 1975), „Politica Marilor Puteri în estul arab în timpul celui de-al Doilea război mondial 1939-1945”

(Erevan, 1980); „Neregularități în dezvoltarea țărilor arabe și consecințele lor 1950-1970” (Stuttgart, 1982), „Războiul din Golful Persic și problema kurdă” (Londra, 1994); „Conflicte etnopolitice în Transcaucazia: Rădăcinile și soluția lor” (Universitatea Maryland, SUA, 1997, co-autor); „Politica externă a Armeniei” (Erevan, 1998, în engleză); „Despre opțiuni ale Rezoluției în problema Karabakhului” (Londra, 1994, Veneția, 1998), „Genocidul Armean - Armenocidul” (Erevan, Istanbul, Budapesta, Japonia, 2002-2007); „Problema Karabaghului: Drumul spinos spre libertate și independență” (Erevan, 2004, în engleză), „Istoria țărilor arabe” (secolul VII-2005) vol.I-IV (Erevan, 2003-2007); „Istoriile relații arabe” (Cairo, 2008, în arabă) etc.

Tot în limba arabă, a mai publicat, de-a lungul anilor: „Mișcarea de eliberare națională din Liban” (Beirut, 1974), „Cercetări arabe la Institutul de Studii Orientale din Armenia” (Moscova, 1974), „Genocidul din 24 Aprilie și omenia arabă” (Beirut, 1980), „Relațiile de prietenie arabo-armene” (Alep, 1986), „Genocidul din 1915 în istoriografia arabă” (Beirut, 1992).

În 2004, Centrul Internațional Biografic, Cambridge, Anglia, l-a numit pe prof. Nikolay Hovhannisian „Omul de știință internațional al anului 2004” și l-a desemnat „Remarcabil om de știință al sec. XXI”. Apoi, în 2005, „renumit și eminent profesor” în domeniul său, apoi a fost recunoscut ca unul dintre „Oamenii de știință de frunte ai Lumii, 2005”. În sfârșit, în 2009, a fost inclus pe lista celor „100 savanți de top pe 2009” și a fost desemnat, din nou, unul dintre „Oamenii de știință de frunte ai Lumii”.

Cu dragoste și respect pentru soția mea ,
Svetlana Gulian, ale cărei grijă și sprijin moral
de fiecare zi m-au ajutat foarte mult să-mi duc
lucrarea la bun sfârșit.

X

În amintirea celei de-a 95-a comemorări a Genocidului
Armean, primul Genocid al secolului al XX-lea, comis în 1915 de
câte Junii Turci în Imperiul Otoman.

ACADEMIA NAȚIONALĂ DE ȘTIINȚE A ARMENIEI
INSTITUTUL DE STUDII ORIENTALE

Lucrare publicată cu aprobarea Consiliului Științific al Institutului
de Studii Orientale al Academiei Naționale de Științe a Republicii
Armenia

Sub conducerea lui V. B. BARKHUDARIAN
Membru al Academiei Naționale de Științe a Republicii Armenia

Lucrarea de față își propune să prezinte cititorului străin o scurtă istorie a Genocidului Armean, perpetrat în Imperiul Otoman și care este cunoscut în istorie ca primul Genocid al secolului al XX-lea. Autorul explică cititorului condițiile și cauzele Genocidului Armean – ale Armenocidului, motivele lui naționale, mecanismele punerii lui în aplicare și amploarea lui, precum și problema responsabilității Junilor Turci și a conducătorilor lor criminali care l-au conceput și l-au realizat cu o excepțională cruzime.

Totodată, autorul se apleacă asupra problemei recunoașterii Genocidului de către comunitatea internațională și de către Turcia contemporană.

INTRODUCERE

Secolul al XX-lea a intrat în istorie ca secol al genocidurilor. Niciând, în istoria omenirii, atâtea popoare nu suferiseră, în decursul unui secol, exterminarea fizică sau amenințarea ei.

Acest fenomen a debutat cu Genocidul Armean din 1915, în Imperiul Otoman.

Termenul de „genocid” a fost introdus pentru prima oară în vocabularul științific și politic în 1944. Autorul lui este juristul polonez, de origine evreiască, Raphael Lemkin¹.

Creând acest termen, Lemkin avusese în vedere cele două tragedii ale secolului al XX-lea: Genocidul Armean din Imperiul Otoman în timpul Marelui război și Holocaustul evreilor din Germania din timpul celui de-al Doilea război mondial. Lemkin

¹ Raphael Lemkin (1900-1959), jurist polonez, refugiat din 1941 în Statele Unite. A folosit termenul de „Genocid” în lucrarea sa „Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress” în timp ce Holocaustul era în desfășurare. A fost nominalizat de șapte ori la Premiul Nobel. Și-a dedicat viața pentru crearea unor protecții legale pentru grupuri etnice, naționale, religioase și culturale.

remarcase cu multă subtilitate că nu era vorba de simple exterminări sau de masacre, ci de un fenomen nou care cerea o nouă abordare de principiu și o nouă definiție științifică.

Pornind de la această constatare și studiind cu minuțiozitate programele și obiectivele politice disprețuitoare ale conducătorilor otomani și naziști, metodele și mecanismele aplicate, el a putut conchide că ceea ce făcuseră călăii turci și, respectiv, elevii lor naziști, față de armeni și față de evrei, nu era altceva decât o politică de exterminare totală a unei etnii, politică a cărei denumire științifică nu putea echivala decât cu termenul de „genocid”.

„Genocidul”, ca termen și definiție a unei crime, a fost adoptat de diferite organizații internaționale și, în primul rând, de către Națiunile Unite, instituția cea mai influentă pe plan mondial.

La 9 decembrie 1948, Adunarea Generală a Națiunilor Unite a adoptat Convenția pentru prevenirea și represiunea crimei de Genocid, a cărei influență istorică este imensă. În termenii Convenției, Genocidul constituie o politică al cărei scop este distrugerea grupurilor de populație din pricina apartenenței lor naționale, etnice, rasiale sau religioase, precum și prin asasinat sau prin lovitură dată integrității fizice și mentale a membrilor grupului. Pe de altă parte, noțiunea mai cuprinde subordonarea intenționată a grupului unor condiții de existență, urmând să antreneze distrugerea fizică totală sau parțială, măsurile având în vedere împiedicarea nașterilor în sânul grupului, transferul forțat al copiilor de la un grup la altul etc.

În 1968, Adunarea Generală a Națiunilor Unite a adoptat un alt text important – Convenția asupra imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor contra umanității, care se aplica deopotrivă și crimei de Genocid.

Astfel, represiunea împotriva autorilor, organizatorilor și executanților Genocidului a devenit un scop important al dreptului

internațional și una dintre principalele preocupări ale politicii internaționale contemporane.

Aplicarea Genocidului asupra diferitelor popoare, cât și necesitatea explicării acestui fenomen, au dat naștere unei noi ramuri științifice – Genocidologia.

Studiul și analiza minuțioasă a genocidurilor – armean și evreiesc – cât și altele care le-au urmat, au permis specialiștilor în domeniu să avanseze termenii „stat genocidar” și „societate genocidară”. Potrivit acestui termen, Genocidul nu poate fi săvârșit în orice stat și nu orice societate îl poate executa. El nu este posibil decât în societăți având o structură specifică, bazându-se pe principii disprețuitoare, precum superioritatea etniei dominante, dorința de a se debarasa de elementele „străine”, prin asimilarea lor forțată sau exterminarea lor, precum și prin crearea unei societăți omogene și „pure” din punct de vedere etnic.

Atunci când folosim termenul de „stat genocidar”, referitor la Genocidul Armean și la Holocaustul evreilor, este evident că acesta se potrivește întrutotul caracteristicilor Imperiului Otoman și ale Germaniei naziste. Într-adevăr, prin toți parametrii și anume prin ideologia superiorității națiunii dominante turce sau germane, politica oficială a celor două state de a se debarasa prin forță în Imperiul Otoman și în Germania nazistă de etniile străine, bogata lor experiență și „cultura” înaltă în materie de violență, persecuții și masacre în masă, prin faptul că o asemenea politică era acceptată de societate, aceste două state pot fi pe de-a întregul caracterizate prin acești termeni de „stat genocidar” și de „societate genocidară”.

Începând din anii '60, literatura istoriografică a început să folosească, referitor la Genocidul Armean, alături de termenul Genocid, definiția de Armenocid.

Autorul acestui termen este istoricul libanez Moussa Prince¹. Nu este greu de văzut că el a fost creat prin analogie cu termenul lui Lemkin.

Conform autorului arab: „Armenocidul este Genocidul cel mai genocidar”.

Studiul prezent nu are ambiția să facă lumină asupra tuturor aspectelor Armenocidului. Sarcina noastră este mult mai modestă: a prezenta cititorului nearmean, într-o formă concisă și în linii mari, cauzele primului Genocid al secolului al XX-lea, ale Armenocidului, cauzele, proiectele și obiectivele politice și etno-naționale ale acestei crime comise de către Junii Turci, formele și metodele folosite pentru executarea ei, consecințele, precum și poziția marilor puteri și problema responsabilității lor.

¹Moussa Prince (1925-1998), avocat și profesor universitar libanez. Autor al volumului „Un Génocide oublié – l'Arménocide”, apărut în 1967 și 1975 în ciclul „Crime contre l'humanité”.

I

ARMENIA ÎN DE CURSUL SECOLELOR SCURT REZUMAT ISTORIC ȘI GEOGRAFIC

Podișul Armean este leagănul armenilor, care din punct de vedere geografic ocupă un loc important în sistemul munților învecinați. La răsărit, el este vecin cu Podișul Iranian, iar la apus cu Podișul Anatolian. La nord, Podișul Armean este limitrof cu lanțul munților Pontului, iar la sud, cu Taurusul Armean.

Podișul Armean este o adevărată sursă de apă. Aici se află cele trei lacuri mai importante ale regiunii: lacul Urmia și lacul Van, dintre care primul se găsește în prezent pe teritoriul Iranului, iar cel de-al doilea în Turcia. Cel de-al treilea, Sevan, se află în Republica Armenia.

Tot din Podișul Armean izvorăsc toate cursurile de apă, având o valoare vitală pentru regiunile Orientului Apropiat și transcaucazian, inclusiv Tigrul și Eufratul, care unindu-se, mai departe, în sudul Irakului, formează fluviul Shat-el-Arab, care se varsă în Golful Arabo-Persic. După cum se știe, conform Bibliei, Eufratul este unul dintre cele patru fluvii care irigau Raiul.^{a)}

Printre marile cursuri de apă ale Podișului Armean amintim, de asemenea, Arațani, Arax, pe care armenii îl numesc de obicei

„maica Arax”, Hrazdan, Akhurian, Vorotan și multe alte râuri mici și mari care se varsă în Arax și care, la rândul lui, se varsă în Marea Caspică, împreună cu fluviul Kura.

Podișul Armean este celebru și prin câteva vârfuri înalte, dintre care trebuie să amintim, înainte de oricare, biblicul Ararat, simbol al poporului armean și al Armeniei. Acest miracol sublim al naturii se compune din două vârfuri: Marele Ararat sau Marele Masis, cu o altitudine de 5.156 m. și Micul Ararat sau Micul Masis, înalt de 3.914 m. Marele Ararat este muntele pe care, conform Bibliei, s-a oprit Arca lui Noe pe vremea Potopului universal și datorită căruia au fost salvate omenirea, precum și toată fauna și flora.^{b)}

Cea mai mare parte a Podișului Armean este acoperită de câmpii fertile și de văi care, din cele mai vechi timpuri, sunt centre dezvoltate ale agriculturii și horticulturii, printre care trebuie să amintim, în primul rând, câmpia Araratului, cea mai mare și fertilă, dar și Basen, Alașkert, Muș etc.

Teritoriul Podișului Armean are o suprafață de cca. 300.000 kmp., din care Armenia actuală nu ocupă decât aproximativ a zecea parte, cu 30.000 kmp., mare parte din acest podiș aflându-se pe teritoriul turc.

Armenii sunt unul dintre popoarele lumii cu o civilizație foarte veche. Ei sunt contemporani cu asirienii, akkadienii, hitiții, evreii, grecii, perșii și alte popoare antice ale Asiei.

Armenii constituie etnia indigenă a Podișului Armean, stăpâna sa istorică și juridică.

Aici s-au constituit ei ca popor.

Această populație autohtonă a Podișului Armean este cunoscută sub denumirea de „hay” și „armen”, dintre care primul este numele pe care și-l dau armenii înșiși și care este, de asemenea, atestat în sursele cuneiforme hitite, sub denumirea de „hayasa”.

Statul hitit s-a întemeiat în Anatolia Centrală și a existat între secolele al XVII-lea și al XIII-lea î.Hr. Hitiții numeau „Hayasa” țara care se afla la răsărit de țara lor și al cărei popor se numea „hay”, cuvânt căruia hitiții i-au adăugat sufixul lor „As”: „Hay +”as” = „Hayasa”. După părerea specialiștilor, „Hayasa” este leagănul armenilor.^{c)}

În afara surselor hitite, denumirea de „hay” este atestată și prin sursele armene scrise, lucrările lui Movses Khorenați¹, Pavstos Buzand², Agatangelos³, Sebeos⁴, Ghazar Parpeți⁵, Ghevond⁶ și alții.

Străinii folosesc „armen-armean”, cu excepția georgienilor, care își numesc vecinii din sud „somekhi”.

Denumirea de „armen” apare, pentru prima oară, în inscripția trilingvă de la Behistun (persană, elamiană și babiloniană) a regelui Persiei ahemenide, Darius I⁷, în 520 î.Hr. Trebuie totuși spus că specialiștii sunt de părere că genealogia sa aparține unei epoci anterioare și anume țării care a existat în secolul al VIII-lea,

¹ Movses Horenați (cca.410-490), istoric armean, autor al vol. „Istoria Armeniei”, socotită prima lucrare istoriografică despre istoria Armeniei. A fost și poet.

² Pavstos Buzand (sec. V), istoric armean. A scris cinci volume de istorie, dintre care primele două s-au pierdut.

³ Agatangelos (sec.V), istoric armean. Autor al „Istoriei armenilor”, cel mai vechi monument al istoriografiei armene.

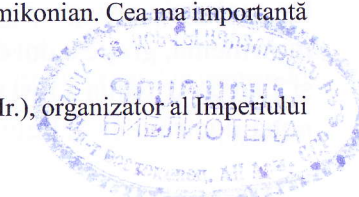
⁴ Sebeos (sec. VII), episcop și istoric armean. Istoria lui conține descrieri detaliate din perioada supremației sasanide în Armenia, până la cucerirea islamică din 661. Lucrarea lui Sebeos a fost publicată, pentru prima dată, în 1851, la Constantinopol.

⁵ Ghazar Parpeți (cca.442 - încep.sec.VI), cronicar și istoric armean. Avea legături strânse cu puternica familie de nobili Mamikonian. Cea mai importantă lucrare a sa a fost o istorie a Armeniei.

⁶ Ghevond (sec.V), slujitor al Bisericii Armene.

⁷ Darius I, rege al Persiei ahemenide (522-486 î.Hr.), organizator al Imperiului Persan.

2666

în sud-estul lacului Van, numită de către grecii antici „Arme”. De aici numele locuitorilor – „armeni”, iar țara lor a fost numită mai târziu, prin tradiția romană, „Armenia”.

Armenii își au propria limbă – armeană, care aparține familiei indo-europene, căreia îi aparțin sanscrita și alte limbi indiene – greaca, limbile iraniene (farsi, dari, kurda etc.), limbile romanice (franceza, spaniola, italiana, româna etc.), limbile germanice (germana, engleza, olandeza, suedeza etc.), limbile slave (rusa, poloneza, sârbo-croata, bulgara etc.).

Este neprețuit rolul limbii armene în constituirea, consolidarea, dezvoltarea și păstrarea identității poporului armean.

În timpul lungii sale istorii, poporul armean a traversat mai multe etape de evoluție, a fost în contact permanent cu alte popoare, a cunoscut și s-a inspirat din civilizațiile Orientului și Occidentului, împrumutând de la ele multe lucruri de mare valoare, oferindu-le, la rândul său, multe din valorile sale spirituale și culturale. Format la răspântia dintre Orient și Occident, poporul armean a fost foarte sensibil și receptiv la diferitele fenomene progresiste în domeniile sociopolitice, culturale, religioase, ideologice etc. Altfel spus, el a mers întotdeauna la pas cu timpul său, adeseori asumându-și rolul de pionier.

Asupra acestei chestiuni, ținem să subliniem două evenimente majore care au jucat un rol crucial în soarta istorică a poporului armean.

Primul a fost proclamarea, în anul 301, a creștinismului ca religie oficială. Ideile acestei noi religii au apărut și s-au răspândit în Orientul Apropiat și, mai ales, în Palestina mult mai devreme. De acolo, ele s-au propagat în toate direcțiile, inclusiv și, mai ales, în Armenia, grație a doi discipoli ai lui Iisus Hristos – Bartolomeu și Tadeu. Armenia a fost prima țară din lume care a adoptat această nouă doctrină ca religie de stat. A fost în anul 301, sub domnia

regelui armean Trtad III¹ și grație inițiativei și eforturilor lui Grigore Luminătorul².

Începând din acel moment, de-a lungul secolelor, principiile umaniste ale creștinismului au însoțit istoria statului și a poporului armean. Pe această cale, armenii au trebuit să îndure cele mai crude încercări, plătind un tribut greu, fără să renunțe vreodată la marile valori spirituale și culturale ale religiei lor și fără să le trădeze vreodată. Trebuie să subliniem aici rolul istoric al Bisericii Armene.

Celălalt eveniment-cheie al istoriei armene a fost inventarea alfabetului, al cărui rol este inestimabil pentru dezvoltarea civilizației armene, ocrotirea și avântul valorilor sale spirituale și culturale, păstrarea identității armene. Acest alfabet a fost creat de Mesrop Maștoț³ în 405. Scrierea armeană a dat un avânt excepțional dezvoltării civilizației și culturii armene, înălțându-le la un nivel mai elevat, iar autorul ei, Maștoț a fost canonizat și numit Sf. Mesrop.

Prima lucrare care a fost tradusă după inventarea alfabetului a fost Biblia, iar această traducere este considerată, până în zilele noastre, ca fiind perfectă și exemplară. Celebrul armenolog german Markwart⁴ a numit-o „Regina traducerilor”.

¹ Trtad III sau Tiridate III (cca. 255-330), membru al dinastiei arșacide din Armenia. A domnit între 286 și 330. A fost educat la curtea romană. A alungat invadatorii persani din Armenia, restabilind independența statului armean. În 301, a decretat creștinismul ca religie de stat în Armenia.

² Grigore Luminătorul, în armeană Grigor Lusavorici (257-330), patriarh armean din anul 302, care i-a creștinat pe armeni în 301. Biserica Armeană l-a situat în rândul principalilor ei sfinți și a instituit trei sărbători anuale care îi poartă numele. În calendarul Bisericii Ortodoxe Române, Sf. Grigore Luminătorul este sărbătorit pe 30 septembrie.

³ Mesrop Maștoț (cca. 362-440), creator al alfabetului armean (405-406). Împreună cu Sahac Partev a pus bazele literaturii armene și traducerilor, fiind primul profesor de armeană. Arhimandrit al Bisericii Armene.

⁴ Josef Markwart (1864-1930), filolog-orientalist, istoric și etnolog german. În 1916, el avea să spună: „Chiar și după proclamarea Constituției, sloganul principal al politicii turcești a fost: „Fără armeni, nu va mai exista Chestiunea armeană.”

Prima frază tradusă, extrasă din „Pildele lui Solomon” este simbolică: „Folositoare înțelepciunii și stăpânirii de sine”.

Știința armeană – istoriografia, filozofia, matematicile, astronomia, geografia, literatura, artele și, în special, miniatura etc. au atins un nivel ridicat și și-au adus contribuția importantă la civilizația mondială.

Poporul armean a aspirat întotdeauna să aibă propriul său stat, considerându-l o garanție esențială a păstrării identității sale etnice, a securității sale naționale, a progresului său politic, economic, social și cultural.

Primul stat armean, atestat de surse hitite și de studii recente, ar fi fost regatul Hayasa, care era vecinul oriental al regatului hitit. El ocupa bazinele superioare ale fluviilor Eufrat, Ciorokh și Arax și se întindea până la malurile sudice ale Mării Negre. Hayasa a existat din secolul al XV-lea până în secolul al XII-lea î.Hr. El a întreținut relații politice, comerciale și economice cu statele regiunii: Mitanni, Asiria, Khaska (regiune a Pontului oriental), Khuri (Irakul de nord), Arțavan (Asia Mică de sud-vest) și altele, jucând un rol considerabil în viața politică și relațiile internaționale ale epocii.

Această perioadă este caracterizată de o situație politică instabilă și tulbure atunci când, pe scena politică, apăreau repede noi state, atingeau o anumită putere, apoi dispăreau. Armenii și Armenia n-au scăpat nici ele acestei reguli. Dar, alte forme statale au venit să se substituie regatului Hayasa, pe Podișul Armean.

Printre structurile statale, create de armeni, un loc aparte îi revine regatului artașesienilor (190 î.Hr.- anul 1 d.Hr.). Fondatorul dinastiei, Artășes I¹ a putut crea un stat armean puternic și durabil, care se întindea pe întreg ansamblul Podișului Armean.

¹ Artășes I, întemeietor al dinastiei artașesienilor, declarându-se rege al Armeniei în 189 î.Hr. și domnind până în 159 î.Hr.

În timpul dinastiei artașesienilor, Armenia și-a atins apogeul în vremea nepotului lui Artășes I – Tigran II¹ (95-55 î.Hr.) care este mai cunoscut cu numele de Tigran cel Mare. El a fost fondatorul Imperiului Armean. După ce a adunat teritoriile în exclusivitate armene în cadrul unui stat centralizat, el a anexat și regatele vecine. În vremea aceea, din Imperiul Armean făceau parte Media (Atrapatenul), Mesopotamia de nord, Siria, Fenicia (Liban), Palestina, Iudea și alte țări. Granițele imperiului atingeau Egiptul. În acea epocă, regele part i-a cedat lui Tigran cel Mare titlul de „Rege al regilor”.

În vremea lui Tigran cel Mare, Armenia devine statul cel mai puternic din Orientul Apropiat, alături de care mai contau puternicii romani și Regatul Part. O anumită perioadă, acest triumphi Roma-Armenia-Regatul Part au dispus de soarta unei părți importante a lumii.

În secolul I al noii ere, după căderea artașesienilor, în Armenia vine la putere dinastia Arșacizilor din anul 66 până în 428.

În timpul acestei dinastii, Armenia a fost, de asemenea, unul dintre statele influente ale Asiei Mici, al cărui rol era hotărâtor pentru menținerea echilibrului de forțe în regiune. Astfel se explică lupta neîncetată dintre Roma și Persia, pentru atragerea Armeniei de partea lor și pentru a întări în felul acesta pozițiile lor de o mare importanță strategică în această parte a lumii.

După căderea dinastiei arșacizilor în 428, Armenia a făcut parte din Persia până la jumătatea secolului al VII-lea și apoi până în 885, când a fost înglobată în Califatul Arab, păstrându-și totuși un anume statut de autonomie. A fost epoca consolidării forțelor politice armene, care au dus în 885 la regăsirea independenței țării. Califatul a fost constrâns să recunoască această independență, iar

¹ Tigran II sau Tigran cel Mare (140 – 55 î.Hr.), împărat al Armeniei.

califul Al-Mutamid¹ a trimis o coroană regelui armean Așot I Bagratuni².

Armenia redevine un actor important în relațiile internaționale complexe ale Transcaucaziei și ale Asiei Anterioare. Ea reușește să asigure securitatea țării, creând condiții relativ liniștite, ceea ce a contribuit pe deplin la dezvoltarea economică și deschiderea culturală a țării. Țara a trecut la o nouă etapă de dezvoltare, care mai târziu, în Europa, urma să primească numele de Renaștere.

Cu toate acestea, în 1045, Armenia bagratidă devine victima ambițiilor cuceritoare ale Imperiului Bizantin. Ea a fost integrată în imperiu, deși câteva regate locale au continuat să-și ducă existența semi-independentă în diferite părți ale țării, dintre care ultimul, regatul Lori se stinse în 1256, în timp ce câteva principate și-au continuat existența, cum ar fi principii (*melik*)³ din Arțakh⁴, care și-au dus existența semi-independentă până la începutul secolului al XIX-lea.

Totuși, pierderea structurilor statale ale Armeniei n-a însemnat nicidecum că armenii au renunțat la ideea de a avea statul lor independent.

Sub constrângerea condițiilor politice nefavorabile (cuceriri bizantine, incursiuni ale turcilor selgiucizi⁵ care pătrunseseră în re-

¹ Al-Mutamid (870-892), calif arab.

² Așot I Bagratuni, membru al dinastiei regilor bagratizi, fondată în secolul al IX-lea în Armenia și Georgia.

³ *Melik* – titlu nobiliar arab ereditat în principatele armene de răsărit.

⁴ Arțakh = În antichitate a fost cea de-a zecea provincie a Regatului Armean. La începutul secolului al XI-lea, a fost proclamat Regatul Arțakhului, făcând parte din regatele și principatele Armeniei Orientale. Și-a păstrat autonomia în urma invaziilor turcești din secolele XI-XIV. Mare parte din Arțakhul istoric corespunde cu Regiunea Nagorno-Karabagh, controlată astăzi de Republica Nagorno-Karabagh.

⁵ Selgiucizii făceau parte dintr-un trib turcic din Turkestan, convertiți la mahomedanismul ortodox – suniți. Au fost trei dinastii descendente din Selgiuc (sec-X) care au domnit în Persia, Kirman și Asia Mică. Au supus Afganistanul, Iranul, Siria, Mesopotamia și Anatolia.

giune, inclusiv în Armenia etc.), armenii erau obligați să emigreze în masă, stabilindu-se în alte regiuni. Un mare număr de armeni, în frunte cu familiile princiare, s-au stabilit în Cilicia¹, care nu era o țară străină pentru ei, căci făcuse parte din imperiul lui Tigran cel Mare.

În 1080, în Cilicia lua ființă Principatul armean rubenid² care, în 1198, a fost transformat în regat. Este unul dintre rarele cazuri ale istoriei în care un popor care și-a pierdut statul pe teritoriul său de origine și a emigrat într-o altă țară, ajunge să întemeieze un nou stat național.

Armenia Ciliciană, a cărei independență era recunoscută de numeroase state apropiate sau îndepărtate, juca un rol important în regiune. Acest rol a fost remarcabil, mai ales, în vremea Crucadelor, când trupele cruciaților, venite din Anglia, Franța, Germania și din alte țări, precum și forțele papale, care traversau teritoriul Armeniei Ciliciene în timpul campaniilor lor, s-au bucurat de susținerea și sprijinul acestui pământ creștin.

Armenia Ciliciană a purtat lupte permanente pentru existența și independența sa, războindu-se cu diferite țări vecine, precum Bizanțul, sultanatul Iconia, mamelucii din Egipt, incursiunile mongole, care în secolul al XIII-lea, ajunseseră la granițele imperiului.

Armenia Ciliciană a existat ca stat vreme de 300 de ani și a căzut sub loviturile mamelucilor din Egipt, în 1375.

¹ Cilicia (sau Armenia Mică) este vechea denumire a unei zone de coastă din Asia Mică, în sudul Anatoliei. În prezent, se numește Ciukurova. Este delimitată de munții Taurus la nord, de Marea Mediterană la sud și de Siria la est. Azi se întinde în partea de sud-est a coastelor Turciei, la nord și nord-est de insula Cipru.

² Principatul armean rubenid și-a luat numele de la prințul Ruben I. Dinastia a supraviețuit până la mijlocul secolului al XIII-lea, când a venit la putere dinastia hetumizilor. Aceștia din urmă au domnit în Cilicia între 1226-1341, după care a urmat dinastia Lusignan (1342-1467).

II

CUCERIREA ARMENIEI OCCIDENTALE DE CĂTRE IMPERIUL OTOMAN

Începând din secolul al XI-lea, au loc incursiunile mai multor triburi nomade turce în Orientul Apropiat și Mijlociu, în Transcaucazia, în Asia Mică și în alte teritorii limitrofe, antrenând cu ele o schimbare radicală a situației geopolitice și a aspectului demografic, care urma să aibă cu timpul consecințe foarte grave pentru lumea întreagă.

Acești nomazi turci, veniți din regiunile Altaiului și ale Asiei Centrale, au năvălit în valuri succesive asupra Persiei, Mesopotamiei, Asiei Mici și Caucazului, jefuind în drumul lor orașe și sate înfloritoare, distrugând monumente de artă, capturând și prefăcând în sclavi populațiile pașnice. Triburi de crescători prin excelență și aflându-se la un nivel de dezvoltare mult inferior, în comparație cu populațiile supuse – arabi, greci, perși, armeni, georgieni și alții –, ei erau în căutare de spații libere și de pășuni pentru turmele lor. Era unul din principalele motive ale deplasărilor lor neîncetate și a cuceririlor de teritorii mereu noi.

În același timp, această năvălire atrase după sine răspândirea exponențială a etniei turce, cu o creștere demografică fără precedent

care, la rândul ei, urma să schimbe imaginea demografică a ansamblului regiunii. Populațiilor autohtone arabe, grecești, persane, armene, georgiene și altora li se adăugau diverse triburi și grupuri turcofone, pe baza cărora urma să se constituie, în viitor, poporul turc. Iar istoria popoarelor regiunii se desfășoară de atunci înainte în această stare de lucruri, în cadrul sistemului geopolitic nou apărut.

Primul stat turc din Orientul Apropiat a fost Marele Sultanat selgiucid, creat la începutul secolului al XI-lea de către turcii selgiucizi. Acest stat cuprindea Irakul, Korasanul, Asia Mică și mare parte a Transcauziei. Intemeitorul lui a fost Tughril¹, nepotul lui Selgiuc, care a dat numele tribului, șeful tribului Oghuz². În 1055, selgiucizii cuceriră Bagdadul, iar în 1071 i-au învins pe bizantini la Manzikert (Manazkert), făcându-l prizonier pe împăratul Diogene Romanul³. Această bătălie a fost hotărâtoare. Popoarele sedentare își cedau locul nomazilor, iar această înfrângere anunța căderea vertiginoasă a Imperiului Bizantin și a altor state din regiune, dar și întărirea nu mai puțin vertiginoasă a pozițiilor ocupate de nomazii turci.

Crearea statului turc selgiucid și politica sa de cucerire a avut o consecință directă asupra sorții poporului armean. Turcii au pus stăpânire pe mare parte din teritoriile armene și, în 1064, sultanul Alp Arslan⁴ a cucerit Aniul, capitala armeană, regatele Georgiei și Karsului, precum și alte teritorii. După căderea Bizanțului, în timpul bătăliei de la Manzikert, Armenia, Cappadocia, cât și provinciile bizantine din estul Asiei Mici au căzut sub dominație

¹ Tughril, cel de-al doilea domnitor al dinastiei selgiucide.

² Oghuz, confederație tribală turcică din Asia Centrală, în timpul expansiunii turce de la începutul evului mediu.

³ Diogene Romanul (1030-1072), împărat bizantin (1067-1071).

⁴ Alp Arslan sau Mohammed ibn Daud, cel de-al doilea sultan selgiucid (1063-1072).

selgiucidă. Desfășurându-și succesele către vestul Asiei Mici, selgiucizii au întemeiat cel de-al doilea stat turc în 1086, Sultanatul de la Rum sau Iconia. Astfel, situația geopolitică a regiunii se schimba radical în favoarea triburilor nomade.

În secolele al XII-lea și al XIII-lea, pe scena internațională apar noi cuceritori, mongolii, necunoscuți până atunci în lume. În 1206, întemeietorul și conducătorul statului lor, Temugin se declară Mare Han, botezându-se cu numele de Gengis-Han¹, care înseamnă „mare han” sau „han atotputernic”. În urma cuceririlor sale și cele ale urmașilor săi, pe harta lumii a apărut un imens imperiu, care se întindea din Mongolia până în Siberia de sud, China de nord, cea mai mare parte a Rusiei și Europa Centrală, până la malurile Adriaticii.

Transcaucazia, inclusiv Armenia, nu putea scăpa acestei expansiuni. În perioada 1236 – 1245, datorită mai multor campanii, mongolii au pus stăpânire pe întreaga Armenie. Hulagu Han², care cucerise și Persia, întemeiază un nou stat independent, pe care îl numește Ilhanat, cu Tebriz drept capitală. Acest stat cuprindea Persia, Irakul, Atrapatenul, Sultanatul Rum, Georgia și Armenia.

La sfârșitul secolului al XIV-lea, urmau să vină noi cuceritori turci din Asia Centrală, nimicind în drumul lor sate și orașe, centre culturale, transformând în infern viața a numeroase popoare. Era vorba despre incursiunile lui Tamerlan³. Acest personaj, care a devenit celebru prin cruzimea sa excepțională, a creat în Asia Centrală, în 1370, un nou stat războinic, care a cucerit Iranul

¹ Gengis-Han, mare han mongol (1206-1227), care a întreprins nenumărate războaie de cucerire.

² Hulagu Han (cca.1217-1265), conducător mongol care a cucerit mare parte din Asia de sud-vest.

³ Tamerlan sau Timur Lenk (cca.1336-1405), conducător mongol.

și Asia Mică. Trupele sale au intrat apoi în Armenia, prin Iran, punând treptat stăpânire pe Tiflis și pe totalitatea Transcaucaziei.

Paralel cu aceste puternice state turce, în Orientul Milociu și Apropiat, în Asia Mică și în Transcaucazia au apărut mici principate. Să cităm printre acestea Beylikul, principatul întemeiat în nord-vestul Asiei Mici de tribul turc Oghuz și de către șeful său Osman¹, care după numele acestuia și-a luat numele de Stat Otoman. El a devenit independent în 1299. Acest stat a avut vocația să joace un rol excepțional nu numai în soarta Asiei Mici, ci deopotrivă în cea a totalității Asiei, Europei și Africii.

Rolul său a fost la fel de fatal în istoria poporului armean.

Statul Otoman ducea o politică de cucerire activă, care îi reușea, în mod surprinzător. În 1453, cucerirea Constantinopolului de către sultanul Mohamed II², pune capăt existenței aproape milenare a Imperiului Bizantin. Prăbușirea civilizatului Imperiu Bizantin era o lovitură dură pentru ansamblul lumii civilizate și în același timp o amenințare pentru Occident.

Se deschideau porțile spre noi cuceriri otomane, care au continuat mai mult de două secole.

Statul Otoman, care foarte repede s-a transformat în imperiu, în cursul secolelor al XV-lea până în cel de-al XVII-lea, și-a anexat, unele după altele, Bulgaria, Serbia, Ungaria, Grecia, Albania, Bosnia, Valahia, Moldova, Moreea, Muntenegru, Crimeea etc. Apele Mării Negre și ale Mediteranei, ale strâmtorilor Bosforului și Dardanelelor scăldau acum acest imens imperiu. Teribila amenințare turcă a început să apese asupra Europei. Doar greaua înfrângere suferită de turci la porțile Vienei, în 1683, posibilă grație

¹ Osman (1258-1326), considerat fondatorul Imperiului Otoman.

² Mohamed II (1432-1481), sultan al Imperiului Otoman.

intervenției poloneze, în frunte cu Jan Sobieski¹, care se repezise să-i ajute pe austrieci, a pus capăt înaintării turce în Europa Centrală.

Statul Otoman ducea o politică de cucerire activă și în Orient. Începând din 1516, au fost cucerite țările arabe, iar în secolul al XVII-lea, otomanii s-au instalat și în Africa de nord.

A venit apoi rândul Armeniei.

Cu ocazia înfăptuirii politicii de cucerire a Armeniei, Imperiul Otoman s-a lovit de opoziția persană, unde din 1502 se stabilise dinastia sefevidă, care reușise să regrupeze în jurul ei Persia însăși, Atrapatenul, Mesopotamia, Georgia și Armenia. Frontiera dintre cele două state trecea prin Eufrat.

În 1514, sultanul otoman Selim I Yavuz² l-a zdrobit pe șahul Ismail I³ cu ocazia bătăliei de la Chaldiran, punând stăpânire pe Armenia Orientală. Ostilitățile dintre cei doi suverani au continuat cu pauze, până în 1555, când a fost semnat un Tratat de pace între ei în orașul Amasia din provincia armeană Sebastia.

Tratatul de la Amasia împărțea Armenia în două părți: Occidentală și Orientală. Armenia Occidentală, inclusiv provinciile Van și Bagrevand, treceau în Imperiul Otoman, în timp ce restul Armeniei Orientale rămânea sub dominație persană.

Dar Tratatul de pace de la Amasia nu satisfăcea niciuna dintre părți și, în curând, a fost rupt.

Partea otomană nu putea să accepte ideea de a nu pune stăpânire pe totalitatea Armeniei, în timp ce perșii erau furioși să cedeze adversarului o parte din țară.

¹ Jan Sobieski (1629-1696), comandant de oști polonez și rege al Poloniei, sub numele de Jan III (1674-1696).

² Selim I Yavuz (cel Aspru) (1465/1466-470 – 1520), sultan al Imperiului Otoman (1512-1520). Odată cu cucerirea Egiptului în 1516-1517, a devenit Calif al Islamului.

³ Ismail I, șah al Persiei (1502-1524).

Ostilitățile dintre cele două protagoniste s-au reluat în 1578 și au durat zece ani. Și de data aceasta inițiativa venea de la turci, care au reușit să reia totalitatea Armeniei Occidentale. Prin noul Tratat de pace, semnat în 1587, Persia ceda Imperiului Otoman, în afară de Armenia, toată Transcaucazia și Atrapatenul.

Dar chiar după aceasta, operațiunile militare n-au încetat, continuând cu succese de o parte și de cealaltă, de-a lungul anilor următori.

Persia a reușit, în sfârșit, să-i gonească pe turci de pe teritoriile ocupate și între părți s-a instalat un anumit echilibru. Această stare de lucruri s-a stabilit prin Tratatul de pace de la Hasre Şirin în 1639. Era oarecum înapoierea la Tratatul de la Amasia din 1555, care consfințea împărțirea Armeniei. Armenia Occidentală revenea deci Imperiului Otoman, în timp ce Armenia Orientală revenea sub dominație persană.

Parcursul acestor două părți armene a fost foarte diferit.

Armenia Orientală, cu provinciile sale Erevan, Nakhicevan, Arțakh, Gugark și alte câteva, au trecut sub dominație rusă în anii '20 ai secolului al XIX-lea, în urma războaielor ruso-persane din 1804-1813 și din 1826-1828. Condiții noi, relativ mai favorabile, au fost create pentru existența sa politică și națională, cât și pentru dezvoltarea socioeconomică și culturală.

În acest timp, Armenia Occidentală continua să facă parte din Imperiul Otoman, al cărui sistem politic și economic, precum și structurile statale nu contribuiau cu nimic la dezvoltarea și la progresul popoarelor care se aflau încontinuu sub amenințarea pierderii identității lor etnice.

III

SITUAȚIA ADMINISTRATIVĂ, JURIDICĂ, POLITICĂ, NAȚIONALĂ ȘI SOCIOECONOMICĂ A ARMENILOR DIN IMPERIUL OTOMAN

Armenia Occidentală ocupa marea parte a vechii Armenii unitare, circa 230 mii kmp. De asemenea, aici era concentrată majoritatea zdrobitoare a populației armene, circa 2,5 milioane. Iar dacă luăm în considerare numărul armenilor trăind pe ansamblul teritoriului Imperiului Otoman, în afara Armeniei Occidentale, la Constantinopol, Smirna și alte orașe, această cifră se apropia de 3 milioane la mijlocul secolului al XIX-lea.

Imediat după cucerirea Armeniei Occidentale, guvernul otoman a procedat la modificarea radicală a situației sale demografice, având ca obiectiv reducerea ponderii populației armene în provinciile sale de origine. El susținea și încuraja pătrunderea și implantarea elementelor etnice străine – turci și, mai ales, kurzi – în toate regiunile Armeniei Occidentale.

Datorită sprijinului autorităților otomane, turcii și kurzii se instalau în satele și regiunile armene, șefii triburilor și feudalilor punând stăpânire pe cele mai bune pământuri arabile și cele mai bune pășuni aparținând armenilor. Nu numai din punct de vedere

economic, dar și pe plan juridic, armenii deveneau dependenți de responsabili turci locali și de șeici kurzi, șefi de trib, șefi de așireți, de agi și de bei.

Urmărind această politică, autoritățile otomane au început, mai ales, în secolul al XIX-lea, să implanteze în provinciile armene și cerchezi, acordându-le diferite avantaje, de care ei profitau din plin. Astfel, terenurile armene treceau progresiv sub dominația lor „prin dreptul de proprietate”, prin care domneau ca stăpâni deplin.

În sfârșit, în anii '10 din secolul al XX-lea, mai ales, între anii 1912-1913, după înfrângerea imperiului în războiul din Balcani, un număr mare de refugiați turci balcanici au fost transferați în Asia Mică, din care partea importantă a fost, din nou, instalată în teritoriile armene.

Politica de implantare a turcilor, kurzilor și cerchezilor în teritoriile armene și depozitarea forțată a armenilor nu era decât un aspect al problemei. Celălalt aspect, nu mai puțin important, era faptul că autoritățile provocau, fără încetare, conflicte între autohtoni și noii veniți, asmuțindu-i pe unii împotriva celorlalți și luând apărarea celor din urmă împotriva populației indigene. Mai mult, autoritățile îi foloseau adeseori pe acești kurzi și cerchezi pentru a realiza pogromuri antiarmene. Se puteau constata condițiile infernale, create pentru armeni în propria lor casă.

Făcând bilanțul, am putea spune că, prin politica lor de instalare a elementelor străine și musulmane, autoritățile turce rezolvau în același timp două probleme.

Mai întâi, diminuând în mod artificial numărul armenilor în patria lor, Armenia Occidentală, se ajungea la capătul unei situații în care armenii nu mai constituiau în niciunul din aceste vilayete majoritatea absolută. Cu toate acestea, până în ajunul Marelui război, armenii au rămas populația majoritară în ansamblul Armeniei Occidentale.

În al doilea rând, aplicând politica „dezbină și stăpânește!”, guvernul otoman asmuțea, în mod artificial, grupurile etnice de străini împotriva armenilor, provocând conflicte armate și folosind aceste elemente ca instrument fără limită al politicii sale, deturând astfel atenția lor de la lupta împotriva regimului sângeros otoman, răul principal.

Se regăsește același obiectiv și în împărțirea teritorială a Armeniei Occidentale.

Autoritățile otomane nu încetau să taie și să reconstituie provinciile armene până la găsirea soluției care, după ei, se potrivea cel mai bine cu politica pe care o duceau față de popoarele străine din imperiu. Acestea aveau ca bază ideea de a diviza regiunile armene, în așa fel încât ele să poată fi lipite de o provincie populată, în principal de turci și de a reduce, pe această cale, teritoriile propriu-zis armene și proporția populației armene, în comparație cu turcii, kurzii și alți musulmani.

În 1639, după Tratatul de la Hasre Şirin, Armenia Occidentală a fost împărțită în șapte pašalâcuri: Erzerum, Sebastia, Van, Diarbekir, Bayazed, Celder și Kars. Au urmat alte câteva împărțiri. La jumătatea secolului al XIX-lea, pašalâcurile au fost înlocuite cu vilayete, provincii, în urma cărora Armenia Occidentală a fost împărțită în vilayetele Erzerum, Kharput, Sivas (Sebastia), Trebizonda și Diarbekir. În locul celor șapte vechi pašalâcuri, au apărut cinci vilayete și, mai ales, au fost suprimate pašalâcurile pur armene Van, Bayazed, Celder și Kars.

Urmărind această politică de dezmembrare a provinciilor armene, cu scopul de a ridica proporția populației musulmane, Abdul-Hamid II¹ a creat, între 1879-1880, provincia Bitlis,

¹ Abdul-Hamid II (1842-1918), sultan al Imperiului Otoman. A domnit în perioada 1876-1909, fiind înlăturat de mișcarea Junilor Turci. Pentru cruzimea acțiunilor sale, el a fost poreclit „Sultanul Roșu”.

amputând în acest scop teritoriile provinciilor Van și Diarbekir. În anii 1880, el a împărțit vilayetul Erzerum, cel mai mare dintre unitățile administrative armene, în patru departamente: Erzerum, Van, Muş și Hakiari, puțin după aceea suprimându-l pe cel de la Muş, unde armenii rămâneau majoritari și, constituind un nou vilayet, cel de la Dersim, unde kurzii și turcii erau mai numeroși.

În sfârșit, în 1897, în Armenia Occidentală s-a făcut o nouă împărțire administrativă, dând naștere vilayetelor Erzerum, Kharput, Sebastia, Van, Bitlis, Diarbekir și Trebizonda.

Această ultimă împărțire a Armeniei Occidentale n-a mai suferit modificări sensibile până la Genocid și la exterminarea populației armene a țării.

În acest stadiu, în afara problemelor menționate, Chestiunea armeană avea și un alt aspect important, fără elucidarea căreia aceasta nu putea fi înțeleasă în esența și natura sa. Este vorba despre situația juridică și politică a armenilor occidentali.

Armenii, asemenea altor populații creștine ale imperiului, asirieni, bulgari, greci, sârbi, români etc., erau decăzuți din drepturile lor. Ei erau considerați ca niște *raya*-le¹, turme, cetățeni de categoria a doua, care erau tratați ca niște iobagi. De altfel, aceeași soartă era rezervată și populațiilor musulmane care nu erau turci, cu deosebire arabilor.

Împeriul Otoman nu avea Constituție, în țară domnind voința sultanului, padișahul, în timp ce la fața locului erau valii și pașii, celebri pentru despotismul lor, ei făcând legea. Erau normele „*şaria*”², drept musulman, și ale „adat”ului, legea pământului care era în vigoare și care, din punct de vedere juridic, nu apăra drepturile armenilor și ale altor creștini.

¹ *Raya* = Supus creștin al Imperiului Otoman.

² *Şaria* = Lege islamică, sursa dreptului tuturor țărilor arabe și musulmane.

Armenii, fiind creștini, nu aveau dreptul de a purta arme, devenind astfel cu totul vulnerabili față de atacurile turcilor, kurzilor sau cerchezilor, care beneficiau de acest drept. Pe de altă parte, armenii erau lipsiți de dreptul de a se adresa unui tribunal, de a călări, căci numai turcul putea fi călăreț, căruia armeanul, în cazul unei întâlniri, trebuia să-i cedeze trecerea. Lista unor asemenea tratamente umilitoare, de restricții, cu caracter discriminatoriu, este foarte lungă.

Legile, normele și obiceiurile în vigoare nu garantau nici inviolabilitatea bunurilor, nici siguranța individuală a armenilor. Sentimentul de nesiguranță nu-l părăsea niciodată pe armean, făcând din viața sa și a familiei sale un adevărat coșmar.

Mai era și problema religiei: în Imperiul Otoman atingerile la sentimentele religioase ale armenilor creștini erau foarte frecvente. Persecuțiile religioase, politica de turcizare forțată, dusă de autorități, îmbinată cu situația socioeconomică grea, aproape fără ieșire pentru armeni, îi împingea adesea pe aceștia să se convertească la islam. Să recunoaștem totuși că aceasta n-a devenit niciodată un fenomen de masă, așa cum s-a întâmpat cu alte popoare creștine, precum georgienii, cu toate că această amenințare a apăsas mereu asupra armenilor.

Această soartă era împărtășită, fără excepție, de toate popoarele creștine ale Imperiului Otoman, ceea ce i-a adus acestuia porecla de „temnița popoarelor”, denumire folosită adeseori în literatura istoriografică.

Aceste popoare, aflate în „temniță”, încercau pe cât posibil să-și schimbe soarta și să-și amelioreze situația. Aceste tentative s-au înmulțit, mai ales, la începutul secolului al XIX-lea, odată cu conștientizarea identității naționale a acestor popoare, inclusiv armenii. Protestele lor împotriva anarhiei juridice și a arbitrarului se transformau adesea în luptă armată.

În anii '20 ai secolului al XIX-lea, răscoala grecilor le-a permis acestora să se debaraseze de jugul otoman și să devină independenți, în 1830.

A urmat, în 1831-1841, criza egipteană, când guvernatorul Egiptului Muhammad Ali¹ a început o luptă armată împotriva sultanului Mahmud II². Trupele egiptene au reușit câțeva victorii strălucite împotriva armatei turce. Victoria finală a lui Muhammad Ali părea apropiată și doar intervenția rușilor și a puterilor europene a salvat Constantinopolul de la înfrângerea definitivă.

În 1862, în Zeitun, a izbucnit o răscoală. Armenii din acest ținut muntos au ținut piept cu vitejie atacurilor trupelor regulate turce, obligând adversarul să le respecte drepturile și demnitatea națională.

Totalitatea teritoriului imperiului era în fierbere și se înmulțeau manifestările antiturcești.

Totul atesta că Imperiul Otoman, care din punct de vedere tipologic aparținea categoriei imperiilor militaro-feudale, trăia o criză profundă care îi afecta ansamblul domeniilor - statale, politice, juridice, sociale, economice, interetnice, religioase, spirituale și culturale.

Cercurile conducătorilor otomani, conștiente de amenințarea gravă care apăsa asupra existenței și integrității imperiului și căutând mijloace pentru revitalizarea structurilor sclerozate ale acestuia, au hotărât să întreprindă un anumit număr de reforme, cu caracter restrâns. Decretul sultanului - „*hate şerif*” - promulgat în 1839, l-a palatul Gülhane, dădea startul reformelor în Imperiul Otoman, cunoscut în istorie sub termenul de „Tanzimat”. Tanzimatul proclama egalitatea drepturilor tuturor supușilor imperiului,

¹ Muhammad Ali (1769-1849), guvernator al Egiptului din 1805. De origine albaneză.

² Mahmud II (1785-1839), sultan al Imperiului Otoman din 1808.

promițându-le inviolabilitatea bunurilor și a persoanelor, fără deosebire de religie, precum și reglementări în domeniile fiscal, financiar, judiciar etc.

Cu toate acestea, chiar sub această formă ciuntită, reformele s-au lovit de opoziția viguroasă a marilor proprietari funciari, potentatilor locali, militarilor, înalților demnitari religioși și a altor categorii conservatoare, și nu s-au aplicat niciodată. Aceeași soartă a fost rezervată măsurilor luate, în 1856, în cea de-a doua etapă a „Tanzimatului”.

Rezultatul acestor măsuri a fost deci nul asupra stării politico-juridice și socioeconomice a armenilor și a altor popoare creștine ale imperiului. Eșecul reformelor a fost o lovitură grea pentru toate popoarele creștine sau musulmane ale țării.

IV

CHESTIUNEA ARMEANĂ ȘI ETAPELE DESFĂȘURĂRII EI

Imperiul Otoman era un mozaic complex de popoare care, în afară de turci, cuprindea arabi, asiro-caldeeni, albanezi, bulgari, bosniaci, armeni, evrei, greci, sârbi, români, kurzi, cerchezi și alte naționalități. Pe plan cantitativ, arabii erau populația predominantă, în comparație cu care turcii erau minoritari. Cu toate acestea, toată puterea politică, militară și spirituală era în mâinile turcilor și servea doar interesele lor. În aceste condiții, turcii nu puteau păstra puterea decât prin forță. Nu era întâmplător dacă politica pogromurilor, care luând o amploare dosebită, mai ales, în secolul al XIX-lea, și înălțată la politică de stat, constituia trăsătura cea mai caracteristică a vieții interne și naționale a imperiului și principala armă a soluționării chestiunii naționale. De aceea, istoria secolului al XIX-lea și de început de secol al XX-lea a Imperiului Otoman este o serie nesfârșită de masacre, de persecuții și de atingeri ale demnității arabilor, asiro-caldeenilor, bulgarilor, armenilor, grecilor și ale altor popoare ale imperiului.

În această perioadă, pe teritoriul Imperiului Otoman s-au produs un număr de 30 de mari pogromuri, îndreptate împotriva diferitelor etnii, printre care trebuie să amintim, în primul rând, pe

cele împotriva grecilor, săvârșite în 1821, în capitala Constantinopol, unul dintre cele mai distrugătoare și mai sângeroase, ciocnirile inter-arabe din Siria și Liban în 1845 și în 1858-1861, în timpul cărora 300 de sate, sute de biserici și moschei au fost complect rase, iar zeci de mii de oameni au fost omorâți, evenimentele sângeroase din anii 1860-1870 în Zeitunul armean, masacrarea și a altor popoare balcanice în 1875-1876, masacrarea armenilor în 1894-1896 în Constantinopol, Sasun, Bitlis, Muș și în alte provincii armenice. Această listă de orori ar putea fi complectată de masacrarea grecilor din insula Creta în 1891, pogromurile antimacedonene din Macedonia în 1896, zdrobirea în sânge a luptei arabilor pentru eliberarea lor din provincia siriană Jebel Druz, în 1886 și din Alep, în 1896. În secolul al XX-lea, s-a reluat seria masacrelor, primele victime fiind armenii și grecii. Este vorba de represiunea acțiunilor antiturcești din 1903, la Beirut, de masacrele împotriva armenilor din Sasun și din Muș, în 1903-1904 etc. Culmea acestei serii de masacre, precedând Genocidul Armean, au fost foarte probabil masacrele antiarmene din Adana, în 1909, când au pierit circa 30.000 de persoane.

Ca urmare a violențelor, persecuțiilor și masacrelor în masă din Imperiul Otoman, a apărut, alături de „Chestiunea arabă”, „greacă”, „asiriană”, „bulgară”, „română” și „Chestiunea armeană”, care dovedea faptul că, în ciuda abuzurilor celor mai crâncene, conducătorii otomani nu erau în stare să rezolve chestiunea națională, având trăsături asemănătoare, fiecare dintre aceste chestiuni prezentând totuși un caracter distinct.

Chestiunea armeană cunoaște trei etape în evoluția ei.

Prima etapă începe în 1639, prin Tratatul de la Hasre Şirin, și merge până la Congresul de la Berlin, din 1878. În acel stadiu, Chestiunea armeană era o problemă internă a imperiului. În această etapă, ea se rezuma astfel:

Primo, menținerea teritoriilor Armeniei Occidentale sub dominația populației armenice, împiedicând confiscarea lor de către turci, kurzi sau cerchezi, comportament încurajat de autoritățile superioare otomane. Armenii porneau aici de la ideea că pierderea teritoriului ar antrena, în mod inevitabil, dispariția populației armenice, dat fiind că teritoriul este singura bază fiabilă, pe care poporul poate exista în calitate de identitate etnică.

Secundo, păstrarea caracterului etnic armean al Armeniei Occidentale, ceea ce în această perioadă istorică însemna că armenii se opuneau cu dârzenie instalării forțate a turcilor, kurzilor și cerchezilor în patria lor și spuneau nu politiciii autorităților otomane, de a modifica prin aceasta, în mod radical și artificial, aspectul demografic al regiunii.

Aceste două probleme-cheie erau în legătură directă cu problema complexă a securității, a supraviețuirii și a apărării identității poporului armean.

Tertio, a lupta împotriva tuturor tentativelor evidente sau ascunse, de asimilare etnică și religioasă a poporului armean, întreprinse în Imperiul Otoman, la toate nivelurile puterii.

Quarto, să se acorde armenilor un minim de drepturi umane și anume securitatea individuală și a bunurilor, demnitatea umană și națională, respectul față de datinile și obiceiurile naționale.

Așa cum putem constata, noțiunea de „Chestiunea armeană”, în acest stadiu, nu cuprindea o oarecare exigență în materie de autogestiune locală sau de autonomie, cu atât mai puțin de independență.

Exigențele armenilor erau mai mult decât moderate. Ei erau precauți, în consecință doreau să-și rezolve problemele în cadrul realităților otomane existente, știind foarte bine că fiecare demers imprudent, fiecare agitație, oricât de nesemnificative, ar fi putut avea consecințe imprevizibile și tragice pentru ei. De aceea, pre-

ferau să mizeze pe norme universale, elementare, văzând în aplicarea lor garanția securității și păstrarea identității lor naționale.

A doua etapă a chestiunii armenice cuprindea perioada de la Congresul de la Berlin, din 1878, până la Primul război mondial. Este perioada de internaționalizare a Chestiunii armenice, care înceta să fie problema internă a imperiului, devenind obiect de discuții internaționale, făcând parte dintr-o chestiune mai vastă, cea a Orientului. Câteva evenimente au precedat-o, dintre care două merită o atenție deosebită.

Anul 1876 a marcat urcarea pe tronul otoman a sultanului Abdul-Hamid II care, vreme de peste treizeci de ani, până în 1909, a guvernat imperiul cu o mână de fier, semănând groaza și teroarea printre toți, atât adversarii, cât și partizanii săi, printre toate popoarele, inclusiv poporul turc. Anii domniei sale au intrat în istoria Imperiului Otoman ca anii „*zulum*”ului, ai terorii și dictaturii absolute. El a fost cel care a introdus în „cultura” politică otomană asasinatelor individuale sau colective, ca metodă preferabilă a soluției problemelor, cărora imperiul trebuia să le facă față.

Masacrele în masă ale popoarelor străine din imperiu constituiau unul dintre elementele acestei noi „culturi” a politicii hamidiene. Armenii au fost primele victime. Masacrele comise sub Abdul-Hamid II nu se datorau nici întâmplării, nici unui capriciu al sultanului, ele făceau parte dintr-un sistem al cărui autor era el însuși. De altfel, el a fost cel care a lansat formula „cel mai bun mod de a rezolva Chestiunea armeană este exterminarea fizică a armenilor”, formulă pe care a încercat s-o pună în aplicare cu rigurozitate.

Cel de-al doilea eveniment important a fost noul război din 1877-1878, antrenând o nouă înfrângere a turcilor. Trupele ruse au raportat o victorie atât pe frontul balcanic, cât și pe cel caucazian. În Balcani, rușii au luat Bulgaria și au avansat până în

împrejurimile Constantinopolului. Pe frontul caucazian, au cucerit Ardahan, Bayazed, Alașkert, Kars și Erzerum, adică o parte considerabilă a Armeniei Occidentale, cât și Batumi.

Turcii au fost obligați să înceteze operațiunile militare și să ceară pace. Tratatul de pace dintre Rusia și Imperiul Otoman a fost semnat la 3 martie 1878 în localitatea San Stefano, aproape de Constantinopol. El consfințea victoria armatelor rusești.

Tratatul de la San Stefano cuprindea un punct special, articolul 16, consacrat necesității de reforme administrative. El prevedea printre altele : „Cum evacuarea de către trupele rusești a teritoriilor pe care le ocupă în Armenia și care trebuie să fie restituite Turciei, ar putea da loc unor conflicte și complicații dăunătoare păstrării bunelor relații dintre cele două țări, „Sublima Poartă” se angajează să realizeze, fără întârziere, ameliorările și reformele necesare nevoilor locale în provinciile locuite de armeni și să le garanteze securitatea împotriva kurzilor și cerkezilor.”

Părțile au convenit ca trupele rusești să rămână în Turcia Asiatică, adică în Armenia Occidentală o perioadă de șase luni, timp în care vor trebui înfăptuite reformele.

Prin Tratatul de la San Stefano, sultanul și guvernul otoman recunoșteau, de fapt, situația insuportabilă a armenilor care trăiau în insecuritate și, în același timp, răspunderea kurzilor și a cerchezilor în această stare de fapt. Ei se angajau oficial să remedieze situația și să pună capăt jafurilor comise de kurzi și de cerchezi.

Tratatul de la San Stefano a fost victoria diplomației ruse, care a neliniștit mult puterile europene rivale, care se temeau că Imperiul Otoman se va regăsi în dependență totală de Rusia și că, astfel, echilibrul strategic existent, privitor la Orient, s-ar rupe în favoarea acesteia. În consecință, aceasta fiind contrară intereselor lor, nu puteau s-o permită.

Rolul britanic și austro-ungar a fost deosebit de mare în acest caz, două state care beneficiau, de altfel, de susținerea Germaniei și a cancelarului său Bismarck¹, au sfârșit prin a reuși să convoace un congres special, pentru revizuirea Tratatului de la San Stefano.

Congresul s-a deschis la Berlin, pe 13 iunie 1878, și a durat o lună. A fost prezidat de Bismarck. Datorită sprijinului Germaniei, al Franței și al Italiei, Anglia și Austro-Ungaria au reușit ca, în timpul Congresului, să revadă clauzele de la San Stefano, să slăbească pozițiile rușilor, să întărească propriile lor poziții și influența lor asupra Imperiului Otoman.

Prin decizia Congresului, Rusia restituia Turciei Alașkert și Bayazed (Erzerum fiind restituit mai înainte), păstrând numai Ardahan, Kars și Batumi.

Tratatul de la Berlin consacră un articol întreg (61) Chestiunii armene. Cu toate acestea, asupra mai multor probleme de principiu, el se deosebea de articolul 16 de la San Stefano și era mai defavorabil pentru armeni. „«Sublima Poartă» se angajează să realizeze, fără întârziere, îmbunătățirile și reformele cerute de nevoile locale în provinciile locuite de armeni și să garanteze securitatea lor împotriva cerchezilor și kuzilor. Ea va aduce la cunoștință, periodic, despre măsurile luate în acest sens, puterilor care vor supraveghea aplicarea lor.”

Dacă după Tratatul de la San Stefano, reformele trebuiau să fie îndeplinite atât timp cât trupele rusești se aflau pe teritoriul turc, ceea ce constituia o anumită garanție în privința aplicării lor, după noul Tratat, ele trebuiau să fie evacuate și totul trebuia să fie lăsat la bunul plac al „sultanului roșu”. Acesta din urmă trebuia

¹ Otto von Bismarck (1815-1898), om politic german. A fost Cancelar al Imperiului German (1871-1890). A fost organizatorul Triplei Antante.

doar să informeze cu regularitate statele europene despre măsurile luate, ceea ce conferea acestor țări o funcție de control.

Ceea ce era absurd, era faptul că sultanul fusese însărcinat „să garanteze securitatea armenilor împotriva cerchezilor și kurzilor”, în vreme ce principalul instigator al tuturor acțiunilor antiarmene ale kurzilor și cerchezilor era el însuși. Rezultatele n-au întârziat să apară: a doua zi după Congresul de la Berlin, din 1891, la ordinul sultanului, a fost creată o cavalerie compusă în exclusivitate din kurzi și remunerată din banii publici ai guvernului otoman, care a fost botezată „Hamidie”, după numele sultanului. Ea era compusă din 30 de regimente care nu făceau parte din armată, dar care era menținută ca o entitate militară independentă, staționată în orașul armean Erzâнка. Principala sarcină a „Hamidiei” era să organizeze, pe ansamblul teritoriului imperiului, masacrele armenilor, sarcină de care s-a achitat în mod „strălucit”, mai ales în anii 1894-1896 și în timpul următoarelor masacre antiarmene.

Trebuie amintit, de asemenea, că după Congresul de la Berlin, printr-un ordin special al lui Abdul-Hamid II, folosirea termenului „Ermenistan” (Armenia) a fost interzis pe întreg teritoriul imperiului.

Altfel spus, Tratatul de la Berlin suprima mecanismul reformelor din Armenia Occidentală, pus la punct prin Tratatul de la San Stefano, fără să se propună nimic în locul lui.

După Congresul de la Berlin, sultanul și elita conducătoare otomană s-au întărit în convingerea lor că cea mai bună soluție privind Chestiunea armeană trecea prin eliminarea armenilor. Era, după ei, singura cale de a se debarasa de amestecul european în afacerile interne ale imperiului. Trebuie să recunoștem într-adevăr că aceste puteri exploatau Chestiunea armeană și cea a reformelor în regiunile armene cu scopul de a se amesteca în afacerile interne ale Turciei. De asemenea, trebuia suprimat acest pretext și privarea

puterilor de posibilitatea de a obține concesiuni din partea imperiului.

Apogeul masacrelor armene, organizate de autoritățile otomane la sfârșitul secolului al XIX-lea, l-au atins cele din anii 1894-1896.

Prima lovitură a fost dată Sasunului, una dintre provinciile vilayetului Bitlis, care se remarcase întotdeauna prin voința neclintită de a rezista abuzurilor comise de turci. În august 1894, armata a patra turcă s-a îndreptat spre Sasun. Forțele erau inegale, iar în cele din urmă, armata regulată turcă a învins. Sasunul a fost trecut prin foc și sânge, fiind exterminate 10 mii de persoane și distruse 40 de vilayete.

Atrocitățile „sultanului roșu” au stârnit un val de indignare într-o serie de țări europene. La inițiativa Angliei, a Franței și a Rusiei, o comisie specială urma să se aplece asupra împrejurărilor problemei. În mai 1895, ambasadorii statelor citate au înmănat sultanului, la Constantinopol, propuneri de reforme în vilayetele armene. Deși în aparență sultanul a promis să aplice reformele, în realitate, el a tăragănat acest proces, nedorind să întreprindă niciun demers concret. Mai mult, el a așteptat momentul potrivit pentru a relua și amplifica masacrele.

În septembrie 1895, au avut loc masacre armene în capitala imperiului, apoi în Trebizonda, Erzâнка, Maraș, Sebastia, Erzerum, Diarbekir, Bayazed, Kharput și în alte locuri.

Autoritățile au încercat să organizeze și pogromuri la Zeitun, dar fără succes, populația locală luând dinainte măsuri de ripostă împotriva trupelor turce. Masacrele au fost reluate cu o forță nouă în 1896, extinzându-se la Constantinopol, Urfa, Șabin-Karahisar, Amasia, Muș, Marvan și alte regiuni, orașe și sate ale imperiului.

Bilanțul acestor masacre din 1894-1896 a fost de 300 mii de morți.

Totuși pierderile armenilor nu se opreau aici. În condițiile de disperare totală, circa 100 mii de armeni au fost islamizați cu forța și tot atâția au trebuit să părăsească țara. Era o exterminare totală, care avea caracterul unui Genocid.

Imperiul Otoman a intrat în secolul al XX-lea ca un stat retrograd, dictatorial și care organiza pogromuri în masă ale diferitelor popoare din imperiu. Criza politică, economică și socială se intensifica. Numeroasele masacre, inclusiv cele împotriva armenilor, au contribuit la adâncirea crizei și la dezvoltarea viciilor Imperiului Otoman.

În ochii tuturor popoarelor imperiului, sultanul Abdul-Hamid II devenise un personaj urât, simbol al tuturor nenorocirilor, abuzurilor și persecuțiilor.

Ideea de a se debarasa de sultanul sângeros cuprindea din ce în ce mai mult spiritele și ea a fost realizată de către Junii Turci. La 23 iulie 1908, partidul „Uniune și Progres” a dat o lovitură de stat, în urma căreia sultanul Abdul-Hamid II a fost îndepărtat de la putere și detronat în 1909.

Junii Turci au intrat în arena politică cu sloganurile Revoluției Franceze - „Libertate, Egalitate, Fraternitate”. Toate popoarele imperiului, musulmani sau creștini, au întâmpinat cu bucurie destituirea „sultanului roșu”. Oamenii credeau că se deschidea o nouă eră în istoria Imperiului Otoman. Armenii erau printre ei. Potrivit mărturiei lui Moussa Prince, în euforia generală „armenii, turcii, grecii se îmbrățișau pe străzi”.

Cu toate acestea, așa cum s-a adevărit foarte curând, Junii Turci nu erau decât niște naționaliști fanatici deghizați, care trebuiau să urmeze politica de persecuție și de masacrare a predecesorilor lor. Ei erau ideologii fuziunii tuturor popoarelor imperiului, pentru crearea unei națiuni turce „pure” și credeau că toate mijloacele sunt bune pentru atingerea acestui scop.

Personalitățile se schimbaseră, veniseră la putere noi conducători, cu toate acestea politica rămăsese aceeași.

Acum, este necesar să analizăm soluțiile posibile ale Chestiunii armenice, care fuseseră expuse și puse în circulație de către diferitele state și forțe politice din 1878 până în 1914.

Modelul cel mai răspândit al soluției Chestiunii armenice era cel al „reformelor”, care a fost propus oficial prin Tratatul de la San Stefano, iar mai târziu, prin Tratatul adoptat la Congresul de la Berlin și care, cu timpul, a fost evocat în nenumărate ocazii, cu diverse modificări. Era prevăzut să se folosească aceste reforme în cele șase vilayete care erau considerate ca fiind armenice: cele de la Erzerum, Kharput, Sivas, Bitlis, Van și Diarbekir (Tigranakert). În acest caz, celor șase vilayete li s-ar fi adăugat și cel de-al șaptelea – Trebizonda.

Simpla invocare a acestui model era recunoașterea din partea sultanului că viața armenilor era insuportabilă în imperiu și că exista deci o Chestiune armeană care trebuia rezolvată.

Din punct de vedere formal, acest model era acceptabil pentru toți protagoniștii implicați: pentru armenii occidentali, pentru puterile europene – Anglia, Austro-Ungaria, Germania, Rusia, Franța, cât și pentru Imperiul Otoman.

El avea în vedere mereu un anumit teritoriu care, la modul general, îngloba principalele regiuni al Armeniei Occidentale.

Cu toate acestea, modelul reformelor cuprindea un anumit număr de defecte esențiale, în ceea ce privea, mai ales, mecanismele execuției sale. El n-a fost niciodată dotat cu instrumente reale și eficiente, în stare să facă obligatorie, inevitabilă și ireversibilă, folosirea numeroaselor hotărâri privind reformele și fixarea lor în texte internaționale. Statele europene se mulțumeau cu hotărârile luate și cu diferitele declarații, fără să întreprindă demersuri practice și eficiente pentru realizarea propriilor hotărâri.

În ceea ce privește Turcia, conducătorii ei duseseră întotdeauna o politică ambiguă în privința acestei chestiuni. Pe de o parte, ei acceptau, în mod public, necesitatea reformelor în regiunile armenice și își puneau semnătura sub toate textele internaționale corespunzătoare, pe de altă parte, se străduiau, cu multă energie și grabă, să organizeze masacrele antiarmene.

Rezultatul a fost că, în locul unui model de reforme, s-au pus în aplicare masacre în masă ale armenilor.

Conform unei alte versiuni, se propunea drept model al soluției Chestiunii armenice, modelul descentralizării Imperiului Otoman, care a fost pus în circulație după lovitura de stat a Junilor Turci din 1908. Acest ultim model avea apărătorii săi entuziaști printre toate popoarele imperiului și chiar printre anumite personalități politice turce.

De exemplu, unul dintre partizanii acestui pricipiu era prințul Sabaheddin, nepotul lui Abdul-Hamid II. El era preocupat, mai ales, de a depăși întârzierea Imperiului Otoman și de a-l transforma într-un stat progresist și dezvoltat. După părerea lui, pentru asta, printre altele, toate popoarele străine ale imperiului trebuiau să fie dotate cu o largă autonomie, creând pe această bază o confederație de entități statale egale în drepturi.

Principiul descentralizării a găsit, de asemenea, ecou larg în țările arabe. Armenii din imperiu l-au susținut, de asemenea.

Între timp, conducătorii țării, Junii Turci, dimpotrivă, apărau ideea unui sistem statal extrem de centralizat și, în acest scop, duceau față de populațiile străine ale țării o politică de turcizare forțată, promițându-se hotărât împotriva descentralizării, pe care o considerau distrugătoare pentru existența imperiului.

În sfârșit, exista o a treia soluție a Chestiunii armenice, care era scoasă din sertar din când în când. Era, ca să spunem așa, modelul „Libanului Superior”, care consta în următoarele: în 1861,

în partea muntoasă a Libanului, a fost stabilită o formă originală de administrație. Sub presiunea puterilor europene, sultanul a aprobat statutul organic al „Libanului Superior”, prin care țara era dotată cu o autonomie administrativă, statutul mutasarifia. Sultanul numea un conducător al țării, pe mutasarif-ul care nu putea fi decât un creștin și a cărui candidatură trebuia să fie aprobată de statele europene. Astfel, și aceștia din urmă deveneau garanți ai autonomiei „Libanului Superior”.⁴⁾

Primul *mutasarif* al „Libanului Superior” a fost numit armeanul Garabed Artin Daudian.

După câteva modificări, un principiu asemănător a fost aplicat și în privința Bulgariei, după războiul ruso-turc din 1877-1878.

Astfel, nici armenii occidentali nu se opuneau ideii de a avea o asemenea autonomie administrativă, bazată pe principiile evocate. Această problemă a fost pusă în discuție în 1912-1914. Într-adevăr, situația părea favorabilă după războaiele balcanice din 1912-1913 și învingerea Turciei.

Profitând de această ocazie, Catolicosul¹ tuturor armenilor Kevork V² s-a adresat guvernului rus, cerând să se ridice, din nou, problema reformelor armene. Dând urmare cererii șefului spiritual al armenilor, conducerea țaristă a elaborat un proiect de reforme armene, care avea la bază principiile autonomiei „Libanului Superior”. Proiectul a fost prezentat în 1913 marilor puteri europene, care l-au discutat în același an, cu ocazia reuniunii ambasadurilor acreditați la Constantinopol, din zilele de 3-24 iulie.

¹ Catolicos (cuvânt de origine greacă), titlatură folosită pentru conducătorul suprem într-o serie de biserici ortodoxe răsăritene (Armenia, Georgia, Patriarhia Ortodoxă de la Constantinopol). Poartă odăjdii episcopale, dar ca „păstor” al credincioșilor, el poartă în completare bederniță și cârjă patriarhală.

² Kevork V, Catolicos și Patriarh suprem al tuturor armenilor între 1911 și 1930.

El propunea îndeosebi reunirea celor șase vilayete armene – Erzerum, Kharput, Sivas, Bitlis, Van și Diarbekir, care să formeze o regiune armeană, având un conducător care trebuia numit de către sultan, cu acordul statelor europene, pentru o perioadă de cinci ani. Pe postul de conducător putea fi numit fie un creștin, supus al Imperiului Otoman, fie un european. Conducătorul trebuia să fie investit cu toată puterea executivă. Alături de el, trebuia creat un consiliu administrativ și șase consilieri, din care trei creștini și trei musulmani. Trebuia, de asemenea, ales un consiliu provincial, în care creștinii și musulmanii să fie reprezentați în părți egale etc.

Puterile europene au avut poziții divergente cu privire la proiectul rusc. Cu toate acestea, în urma unor lungi negocieri, Rusia a reușit, în cele din urmă, să convingă Turcia ca să semneze, la 2 ianuarie 1914, un acord privind reformele armene care, dincolo de un anumit număr de puncte, era diferit, în comparație cu proiectul inițial.

Despre chestiunea principală și anume administrația teritorială, acordul respingea atât propunerea unirii celor șase vilayete într-o provincie armeană, cât și păstrarea statutului celor șase vilayete, alegând o nouă soluție, conform căreia Armenia Occidentală a fost împărțită în două zone. Prima dintre ele cuprindea vilayetele Erzerum, Sivas și Trebizonda, și a doua – cele de la Bitlis, Van, Kharput și Diarbekir. Fiecare provincie astfel creată urma să fie plasată sub responsabilitatea unui Inspector General, care nu putea fi decât un străin creștin, adică nu putea fi supus otoman. Inspectorul General trebuia să fie numit de conducerea otomană, cu garanția marilor puteri europene.

Fiind guvernatorul zonei menționate, Inspectorul General urma să fie investit cu puteri executive.

Membrii consiliilor locale trebuiau să fie aleși respectându-se egalitatea numerică între creștini și musulmani. Același principiu veghea la numirea funcționarilor.

Deși asupra unor anumite puncte importante acordul prezenta un regres, în comparație cu proiectul rus inițial, el era totuși acceptabil pentru armeni.

Guvernul turc, cu acordul puterilor europene, a numit ca Inspector General al primei zone pe cetățeanul norvegian Hoff și pentru cea de-a doua zonă pe cetățeanul olandez Westenenk. Dar nici unul, nici celălalt n-au avut timp să-și preia funcțiile. Curând izbucnea Primul război mondial și Turcia de o parte, iar Rusia, Anglia și Franța de cealaltă, s-au trezit în tabere adverse, dușmani. Profitând de aceasta, Turcia a anulat acordul ruso-turc din ianuarie 1914 privind reformele armene.

În concluzie, putem spune că armenii occidentali au căutat mereu să-și rezolve problema în cadrul Imperiului Otoman și nu și-au gândit niciodată viitorul în termenii independenței. Ei au acceptat atât ideea reformelor, cât și cea a descentralizării sau chiar și soluția aplicată în „Libanul Superior”.

Din nenorocire, prin forța împrejurărilor, niciuna dintre aceste soluții nu s-a putut realiza. Ceea ce s-a aplicat a fost soluția exterminării. Marcată de masacre, Chestiunea armeană a trecut în cea de-a treia și cea mai tragică dintre etapele desfășurării sale, cea a Genocidului.

V

GENOCIDUL ARMEAN - ARMENOCIDUL

La 1 august 1914 izbucnea Primul război mondial, care urma să dureze patru ani. Au luat parte treizeci și trei de state, dar principalii actori erau două blocuri dușmane, formate la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea – de o parte, Antanta cordială, al cărei nucleu dur îl constituia Anglia, Franța și Rusia, iar de partea cealaltă, țările centrale, Germania, Austro-Ungaria și Italia, la care s-a raliat mai târziu Turcia. Un miliard și jumătate de persoane au fost implicate în război, 74 milioane au fost chemate sub arme. Zece milioane dintre ei au căzut pe diferite câmpuri de luptă, 20 milioane au fost rănite.

Imperiul Otoman, condus de Junii Turci, cu triumviratul alcătuit din Talaat¹, ministrul de Interne, Enver², ministrul de Război și amiralul Djemal³, ministrul Marinei, a intrat oficial în război la 29 octombrie 1914.

¹ Talaat Pașa (1874-1921), unul dintre conducătorii Comitetului „Uniune și Progres”, care controla Imperiul Otoman în timpul Primului război mondial. A fost ministru de Interne și care, în aprilie 1915, a ordonat arestarea unor conducători armeni din Constantinopol, fiind unul dintre cei care au inițiat Genocidul Armean. În 1918, a fugit din imperiu și a fost asasinat la Berlin, în 1921, de către tânărul revoluționar armean Soghomon Tehlerian, supraviețuitor →

Primul război mondial a fost o mare tragedie în istoria omenirii, în timpul căruia poporul armean a plătit un tribut foarte greu. În timpul acestui război a avut loc primul Genocid al secolului al XX-lea, Armenocidul.

Care erau rațiunile Genocidului din 1915 și condițiile care i-au facilitat executarea?

Genocidul din 1915 nu se datora întâmplării și nu era deloc neașteptat. El rezulta în mod logic după decenii, chiar după sute de ani, în cursul cărora sultanii turci succesivi, apoi Junii Turci au dus o politică de cruzime naționalistă și de exterminare în privința tuturor popoarelor străine, inclusiv a armenilor. Nu era vorba de politica unor personalități izolate, ci de o politică de stat oficială.

Imperiul Otoman, această oribilă închisoare a popoarelor, trăia o criză profundă, care începuse demult s-o cangreneze și această stare de fapt care, după celebrul gânditor și istoric egiptean contemporan, profesorul Muhammad Shafik Gharbal „se explica prin faptul că el nu se sprijinea pe noi idei religioase, politice sau sociale, ci pe războaie și pe expansiuni și că el nu se deschidea

al Genocidului. Tehlerian (1896-1960) a fost prins, judecat și găsit nevinovat de către Curtea Germană. Până în 1945, a trăit în Belgia, după care s-a mutat în SUA, la San Francisco, unde a și decedat.

² Enver Pașa (1881-1922), militar otoman și, asemenea lui Talaat Pașa și Djemal Pașa, unul dintre conducătorii organizației revoluționare Junii Turci. A fost ministru de Război. La încheierea războiului, a fugit în străinătate împreună cu Talaat și Djemal. A fost judecat, în absență, și condamnat la moarte de către Curtea Mațială turcă, între altele și pentru deportarea armenilor. A fugit la Berlin și, după ce a dus o viață aventuroasă, a fost omorât în fosta URSS.

³ Djemal Pașa (1872-1922), amiral, ministru al Marinei. A fost cel de-al treilea membru al Triumviratului. A fost, pentru scurtă vreme, consilier militar în Afganistan, înainte de a fi asasinat la Tbilisi în 1922.

diferitelor sale *raya*-le, care aparțineau diverselor religii și naționalități”.^{e)}

Turcia nu era preocupată să găsească idei noi. Ea urma căările bătătorite, semănate cu războaie, cu violențe și cu masacre.

Pe de altă parte, conducătorilor imperiului nici măcar nu le trecea prin cap să schimbe cât de cât starea supușilor lor creștini, *raya*-le care trăiau, de fapt, ca niște sclavi. Nu se gândeau să le deschidă măcar o ușă spre a le da o rază de speranță. Ei erau convingși că statutul de *raya* este o stare permanentă.

Într-un asemenea stat, Genocidul putea fi un fenomen cu totul firesc, ceea ce li s-a întâmplat până la urmă armenilor occidentali.

De-a lungul anilor, printre turcii, kurzii și cerchezii din Imperiul Otoman se formase o importantă categorie socială, care se specializase în omoruri și masacre. Devenise un fel de profesie și o sursă inepuizabilă de venit și de avere, asigurându-le în același timp o anumită poziție și un loc în ierarhia statului otoman.

Această pătură era una dintre categoriile sociale deosebit de interesate de Genocidul Armean și care, în cele din urmă, a devenit executantul Armenocidului.

Pogromurile succesive ale asiro-caldeenilor, arabilor, bulgarilor, armenilor, grecilor, sârbilor și ale altor popoare slave, care erau săvârșite în Imperiul Otoman, banalizaseră oroarea și anesteziaseră societatea turcă, care se obișnuise cu masacrele popoarelor străine. De asemenea, nici omorurile sau masacrele în masă, cele mai barbare și mai sângeroase, nu mai revoltau societatea și nu stârneau nici măcar cel mai mic protest, pentru că se obișnuiseră cu ele.

Într-o astfel de țară și în aceste condiții, nu era greu de mobilizat diverse forțe obscurantiste și averse de sânge, nu numai pentru a le folosi la executarea masacrelor în masă și a epurărilor

etnice, dar chiar și pentru organizarea și executarea Genocidului. Armenii au fost prinși și ei în acest angrenaj.

Studiul profesional al anatomiei Imperiului Otoman conduce la concluzia că este vorba de un stat criminogen și genocidar care, din punct de vedere tipologic, aparține categoriei de „stat genocidar”.

În vederea masacrelor și a Genocidului, sistemul statal otoman se înarmase cu o concepție teoretică adecvată, care a servit ca bază teoretică pentru pregătirea și punerea în practică a Genocidului.

Începând din anii '70 ai secolului al XIX-lea, a fost pusă în circulație concepția de „otomanism”, conform căreia toate popoarele imperiului, creștini sau musulmani – turci, kurzi, armeni, greci, slavi, asiro-caldeenii și alții, au fost proclamați otomani. Conform acestei teorii, toți aceștia constituiau o singură națiune, națiunea otomană. Concepția otomanismului a fost, s-ar părea, primul manifest public al asimilării tuturor popoarelor imperiului.

Cu toate acestea, nu era greu pentru popoarele străine să bănuiască primejdia teribilă care se ascundea în spatele ideologiei otomaniste și s-au opus cu energie acestei politici extrem de periculoase a conducătorilor otomani. Ideologia otomanismului a eșuat.

După eșecul acestei teorii și, mai ales, după venirea la putere a Junilor Turci, ideologii otomani au lansat o nouă teorie, cea de turcism sau de turanism, care s-a dovedit mai periculoasă decât precedenta. Turcismul a devenit ideologia lor oficială.

Turcismul avea două fețe sau două aspecte.

Una dintre fețe era întoarsă către interior și se adresa tuturor popoarelor imperiului. Având drept scop pregătirea terenului, condițiile politice, militare și sociale, cât și un climat moral și psihologic favorabil în scopul turcizării tuturor popoarelor creștine și musulmane. Nu pentru a fi declarați turci, dar trebuia să fie

turcizați. Este vorba aici despre un punct distinct, foarte important, căci presupunea în mod obligatoriu recurgerea la violență.

Turcizarea trebuia făcută la trei niveluri: în primul rând, turcizarea forțată a popoarelor musulmane. Iar în ceea ce privea popoarele creștine, de asemenea, islamizarea lor forțată. În al doilea rând, purificarea etnică, care presupunea deportarea forțată a tuturor grupurilor etnice, care nu acceptau turcizarea și, în sfârșit, exterminarea totală a grupurilor etnice și a popoarelor, adică Genocidul.

Această politică viza crearea unui stat turc „pur”, plecând de la abordarea rasistă a superiorității etniei turce.

Al doilea obiectiv era păstrarea integrității Imperiului Otoman, stopând dezmembrarea lui ulterioară.

A doua față a turcismului era întoarsă spre toate celelalte popoare turcofone, care trăiau în afara imperiului: în Caucaz, în Crimeea, în Asia Centrală, în regiunile Uralului și ale Extrem Orientului rusesc etc. El țintea să creeze, în cele din urmă, sub leadership-ul Imperiului Otoman, un „mare imperiu turanian”, care ar fi înglobat un teritoriu imens, întinzându-se de la frontierele europene ale Asiei Mici, până la Siberia Occidentală și la frontierele Chinei. Acest proiect, pentru care mai există partizani în anumite cercuri politice ale Turciei de azi⁹, constituise punctul central al panturcismului. Astfel se poate explica faptul că Turcia a intrat în Primul război mondial în cadrul blocului politico-militar ostil Rusiei.

Intențiile expansioniste ale panturcismului prezentau un grav pericol pentru Rusia, Iran, China și pentru alte țări și popoare ale regiunii.

Ele erau, deopotrivă, periculoase pentru armeni, care din cauza situației lor geografice, se aflau în contra-curent cu panturcismul. Să ne amintim, în legătură cu aceasta, fraza unuia dintre

conducătorii Junilor Turci, Ali Ihsan¹, care spusese că dacă n-ar fi existat Armenia, Caucazul ar fi fost al lor de multă vreme. Armenii trebuiau să aleagă, ca atare, una din două: să se supună turcismului sau să dispară din calea panturcismului.

S-ar putea afirma deci că Genocidul Armean se înscria perfect în cadrul panturcismului, versiunea Junilor Turci a programului panturanian, care viza crearea unui stat turc „pur” și apărarea integrității teritoriale a Imperiului Otoman. Tot aici, în principiile „teoretice” și în politica construită în jurul lor, trebuie căutate cauzele Genocidului Armean.

Este necesar de evocat aici un alt factor care a contribuit din plin la Genocidul Armean. Este vorba, oricât ar părea de paradoxal la o primă vedere, de eliberarea popoarelor balcanice de sub jugul otoman și de cucerirea independenței lor.

După războiul ruso-turc din 1877-1878 și primele războaie balcanice din 1912-1913, care s-au încheiat cu înfrângerea Turciei, aceasta din urmă a pierdut aproape complet domeniile sale europene. Numai capitala Constantinopol, cu un mic teritoriu alăturat, mai amintea de apartenența sa geografică europeană. Era o lovitură grea și o mare pierdere pentru Imperiul Otoman, care a avut efectul unui duș rece asupra conducătorilor săi. Aceștia au înțeles că o amenințare serioasă apăsa asupra integrității, chiar supraviețuirii imperiului și că trebuia, cu orice preț, să se pună capăt veleităților independentiste ale altor supuși ai imperiului și destrămării acestuia.

Totuși, Balcanii erau la periferia imperiului. Iar pierderea lor nu însemna încă dispariția lui și nici nu prezenta o amenințare

¹ Ali Ihsan (1882-1957), comandant al Armatei VI din Imperiul Otoman. După Primul război a fost exilat în Malta de către forțele de ocupație britanice. După revenirea în Turcia, a comandat Armata I. S-a retras înainte de bătălia de la Damlupinar.

directă pentru Asia Mică, nucleul său dur. Chestiunea era cu totul alta pentru Armenia Occidentală, care în literatura de specialitate era adeseori numită inima Asiei Mici. Guvernul Junilor Turci era perfect conștient că pierderea Armeniei Occidentale ar fi nu numai echivalentă cu prăbușirea imperiului, dar ar pune chiar în cauză existența statului turc, care se întindea între frontierele Asiei Mici.

În același timp, ei înțelegeau că nu se pot juca multă vreme sau mereu cu contrazicerile statelor europene pentru suspendarea reformelor în provinciile armene.

Pe de altă parte, nu erau convinși că într-o zi nu se va pune chestiunea independenței armene, chiar dacă atunci nu era la ordinea zilei. Iată de ce vroiau să procedeze repede, profitând de oportunitățile oferite pentru a rezolva, odată pentru totdeauna, Chestiunea armeană, după modelul pe care, timp de treizeci și trei de ani, Abdul-Hamid II nu l-a putut duce la capăt, adică prin exterminarea totală a armenilor trăitori pe teritoriul imperiului – Genocidul.

În timpul anilor Primului război mondial, Turcia și-a înfăptuit proiectul diabolic, reușind chiar să-l desăvârșească.

Să amintim, în această etapă, de un alt fapt important. Este vorba despre insuccesul pe care Junii Turci l-au suferit până atunci în încercarea de turcizare forțată a armenilor. Armenii erau profund atașați identității lor naționale, valorilor lor seculare, limbii lor, religiei lor, culturii lor și refuzau să devină turci, fie de bună voie, fie prin forță. Acest fapt i-a hotărât definitiv pe conducătorii Junilor Turci să-i elimine pe armeni pe calea Genocidului.

Această politică a reușit, căci toate condițiile erau favorabile: un sistem statal bine rodat în materie de violență, de persecuții și de masacre sângeroase, o teorie adecvată (otomanism, turcism, panturcism) și mecanisme potrivite.

Iată condițiile și motivele primului Genocid al secolului al XX-lea – Armenocidul.

Cu toat acestea, fără condițiile internaționale propice, create datorită Primului război mondial, Genocidul n-ar fi putut reuși.

Înainte de acesta, Turcia avea de a face cu concertul statelor europene – Anglia, Austro-Ungaria, Germania, Rusia și Franța. Este adevărat că aceste țări nu acționau întotdeauna concertat și că în relațiile lor apăreau adeseori divergențe serioase, de care Turcia profita, de altfel, cu iscusință, dar adeseori ei vorbeau cu o singură voce și îi prezentau sultanului pretenții, constrângându-l să le accepte, exploatând și Chestiunea armeană.

Ca urmare a războiului, acest „concert european” s-a împărțit în două blocuri opuse, care se războiau între ele, de o parte Anglia, Franța și Rusia, cu aliații lor, iar de cealaltă parte - Austro-Ungaria, Germania și Imperiul Otoman.

În timpul războiului, țările Antantei – Anglia, Franța și Rusia – au fost lipsite de posibilitatea de a interveni în vreun fel în treburile interne ale Imperiului Otoman, pentru a prezenta reclamații, inclusiv privind Chestiunea armeană. Acest lucru i-a scutit pe conducătorii turci de anumite constrângeri, oferindu-le un câmp vast de acțiune. De acum, nu-și mai făceau griji privind reacția țărilor Antantei la oricare dintre acțiunile lor. Astfel, guvernării otomani, conduși de triumviratul Junilor Turci, au trecut la edificarea proiectului de stat turc „pur”, unul dintre elementele componente fiind soluționarea Chestiunii armenice printr-un Genocid.

Nu exista decât o singură forță în stare să oprească acest proiect criminal al conducătorilor turci. Era Germania, aliata Turciei. Totuși, aceasta n-a mișcat nici măcar degetul cel mic pentru a-l împiedica.

Unul dintre principalele obiective ale Germaniei era să facă din Turcia suportul ei, pentru a se stabili, cu ajutorul ei, în Orientul Apropiat, înlăturându-i de aici pe cei doi rivali, Anglia și Franța. Pe de altă parte, ea încerca să folosească Turcia împotriva celei-

alte rivale – Rusia. Iată de ce, în tot timpul războiului, ea a adus tot felul de ajutoare și susținere aliatei sale turce, cu scopul realizării principalelor ei proiecte strategice. Ceea ce era prioritar pentru Germania era reușita proiectelor ei și nu prevenirea Genocidului Armean.

După cum am remarcat deja, nici în interiorul Turciei nu existau forțe în stare să oprească crima pusă la cale.

Astfel, calea fiind liberă și încurajată de condițiile favorabile interne, cât și de cele externe, șefii Junilor Turci – Talaat, Enver și Djemal – s-au lansat în înfăptuirea proiectului lor nebun, exterminarea armenilor în patria lor istorică, Armenia Occidentală.

Hotărârea Junilor Turci privind soluționarea Chestiunii armenice prin Genocid a fost luată definitiv la începutul anilor 1910, în timpul diferitelor reuniuni și consultări secrete ale partidului „Uniune și Progres”.

În timpul congresului partidului de la Salonic, din 1911, a fost clară chestiunea turcizării forțate a popoarelor neturce ale imperiului, care se referea și la armeni.

În 1914, instrucțiuni secrete speciale, purtând semnătura ministrului de Interne Talaat, au fost trimise autorităților locale ale emirului, privind măsurile pregătitoare speciale, în vederea exterminării totale a armenilor. Unul dintre șefii Junilor Turci și unul dintre principalii conducători ai Genocidului Armean, dr. Nazim¹, ministru al Educației, luând cuvântul la sfârșitul lui 1914, cu ocazia unei reuniuni secrete a partidului, unde se hotărâse definitiv Genocidul Armean, a spus: „Trebuie eliminat complet poporul armean, pentru ca nici un singur armean să nu rămână în țara noastră și să dăm uitării acest nume. Acum suntem în război. Nu vom mai avea o asemenea ocazie favorabilă. Intervenția marilor

¹ Dr. Mehmet Nazim (1872-1926), medic, figură de frunte a Partidului „Uniune și Progres”, adept al exterminării creștinilor.

puteri și protestele zgomotoase ale presei mondiale vor trece neobservate, și chiar dacă află, vor fi puși în fața faptului implinit și astfel, Chestiunea va fi încheiată. De data aceasta, acțiunile noastre trebuie să țină seama de eliminarea totală a armenilor, trebuie exterminați toți, până la ultimul... Vreau ca pe acest pământ să nu trăiască decât Turcul și doar Turcul să dispună, fără să împartă. Jos cu elementele neturce, indiferent de originea și de religia lor!”^{g)} Cu toate acestea, hotărârea Junilor Turci, privind exterminarea totală și definitivă a armenilor nu îi împiedica pe conducătorii lor să-i atragă pe armeni în jocurile lor periculoase. Avem în vedere, în primul rând, participarea reprezentanților lor cu prilejul congresului Federației Revoluționare (*Daşnakçutyun*)¹ care a avut loc la Erzerum, în iulie 1914.

Suflul războiului iminent era deja în aer și *Daşnakçutyun* se reunise în congres, pentru a hotărî poziția pe care armenii urmau s-o ia, în caz de izbucnire a conflictului.

Informată despre congres, conducerea Junilor Turci a trimis doi reprezentanți de-ai săi, Nadji Bey și dr. Behaeddin Şakir², amândoi ocupând o poziție importantă în *İttihad*³.

Luând cuvântul la congres, ei au prezentat armenilor următoarele exigențe, în numele partidului „Uniune și Progres”: *Primo*, congresul trebuia să declare, în numele tuturor armenilor, din ambele părți ale frontierei, cei din Turcia, cât și cei din Rusia, că vor rămâne fideli Turciei, în caz de război; *secundo*, organizarea unor detașamente de armeni, pentru a se bate împotriva rușilor, și

¹ *Daşnakçutyun* sau Partidul *Daşnak* este denumirea Federației Revoluționare Armene, care a luat ființă în 1890, la Tiflis.

² Behaeddin Şakir (1874-1922), membru fondator al Partidului „Uniune și Progres”.

³ *İttihad* = Denumirea prescurtată de la *İttihad ve Teraki* („Uniune și Progres” - partidul Junilor Turci).

tertio, organizarea unei răscoale în Caucaz, precum și în spatele armatei ruse. Pe de altă parte, ei au declarat: „Dacă armenii vor lua o asemenea atitudine, li se va autoriza, după război, să-și creeze propriul stat pe anumite teritorii din Turcia și Rusia”.

Drept răspuns la exigențele prezentate de conducerea Junilor Turci, congresul a declarat că, în caz de război, armenii din Imperiul Otoman și din Rusia țaristă se vor afla în tabere adverse și că vor trebui să-și facă datoria de cetățeni ai țărilor respective. În ceea ce privea răscoala din Caucaz, congresul a atras atenția „că nu se putea pronunța în numele armenilor din Rusia, care erau supuși ai unui alt stat”.

Astfel, congresul a declarat clar, în hotărârea sa, că „dacă guvernul turc decide să intre în război, armenii, ca supuși ai imperiului, se vor achita de toate obligațiile care le vor reveni și anume să slujească armata patriei, să apere țara, asemenea tuturor supușilor imperiului”.

A lua o asemenea hotărâre nu era ușor, căci pentru armeni însemna un război fratricid, ținând cont că și compatrioții lor din Rusia și-ar fi făcut datoria.

Cu toate acestea, reprezentanții unioniști au fost nemulțumiți de hotărârile luate, care respingeau cererea lor de a-i răscula pe armenii orientali împotriva Rusiei, cât și organizarea de răscoale în Caucaz și în armata rusă. Behaeddin Şakir, unul dintre organizatorii și călăii cei mai zeloși ai Genocidului Armean, avea asta în minte, când neputând să se rețină în timpul congresului, a aruncat următoarele cuvinte: „Asta este trădare!”.

În vederea organizării, într-o manieră ordonată și fără milă, a Genocidului Armean, prin hotărârea Comitetului Central al partidului „Uniune și Progres”, în februarie 1914, se înființa „Comitetul Executiv al celor trei”, compus din dr. Nazim, dr. Behaeddin Şakir și Midhat Şukri.

Triumviratul Junilor Turci – Talaat, Enver, Djemal – acționa indirect prin acest comitet, care era investit cu toată responsabilitatea în materie de organizare a deportării și a masacrării totalității armenilor din imperiu. Comitetul, care se bucura de puteri depline, elaborase în cele mai mici detalii toate aspectele tehnice legate de operație, inclusiv datele deportărilor după regiuni, itinerarele și destinațiile acestora, locurile unde se vor concentra, în vederea eliminării.

În plus, s-a plasat sub ordinele comitetului celor trei „Teşkilat-i-Mahsuse”, o Organizație Specială, creată prin hotărârea partidului Junilor Turci și însărcinată cu exterminarea armenilor. Ea era condusă de însuși Behaeddin Şakir. Membrii organizației „Teşkilat-i-Mahsuse” erau recrutați dintre deținuții criminali, eliberați din închisori, special în acest scop etc., bande de criminali și alte lepădături ale societății, capabile de cele mai rele fapte.

Astfel, totul era pregătit pentru începerea și ducerea la bun sfârșit a Genocidului Armean: o concepție teoretică, voință politică a conducerii, un program elaborat în amănunțime, un mecanism potrivit și o situație internațională prielnică.

Junii Turci au început realizarea planului lor din 1915.

Când Turcia a intrat în război și a fost decretată o mobilizare generală, armenii occidentali, asemenea altor popoare din Imperiul Otoman, au fost chemați sub arme. Au fost mobilizați în jur de 60 mii de bărbați între 18 și 45 de ani. Ei erau destinați, cu deosebire, batalioanelor de muncă, folosiți în construcția de drumuri etc. și se achitau cu conștiinciozitate de sarcinile care le reveneau.

Conducerea Junilor Turci a început aplicarea practică a planului de exterminare, dând prima lovitură bărbaților armeni, mobilizați în armată. Și asta nu era întâmplător. Ei încercau astfel să-i priveze pe armeni de potențiala lor forță militară.

Prin Decretul din februarie 1915 al ministrului de Război Enver, toți soldații armeni au fost dezarmați, repartizați în grupuri, între 50 și 100 de persoane, și executați. Din această cauză, încă de la începutul evenimentelor, armenii au rămas fără forță militară, capabilă să-i protejeze, să le protejeze casele, bunurile și localitățile. Rămăseseră acasă doar bătrâni, bolnavi, femei, copii și adolescenți.

A doua lovitură dură a fost dată armenilor pe 24 aprilie 1915. În acea zi, ansamblul elitei armene, notabilități din Constantinopol, au fost arestate și exilate, fără să le fie notificată vreo inculpare oficială. Printre ei se aflau membri ai Parlamentului – Medjilisul turc -, scriitori, avocați, profesori, jurnaliști, medici, personalități marcante, clerici, artiști, în total 800 de persoane. Cu toții au fost executați pe drumul deportării sau abia ajunși la locul exilului.^{b)}

Personalitățile politice erau, de asemenea, exterminate de o manieră programată. Această soartă a fost rezervată celebrului șef al Zeitunului, Nazaret Ceauș, personalității politice din Van, Işkhan, ansamblului conducătorilor armeni din Urfa, în jur de 100 de persoane. În iunie 1915, într-una din piețele centrale ale capitalei otomane, au fost spânzurați 20 membri ai partidului *Hânceak*¹, împreună cu celebrul lor conducător Paramaz.

Guvernul otoman țintise bine. El avea ca obiectiv decapitarea, dintr-o singură lovitură, a populației armene, lăsând-o fără forță militară și fără conducători politici sau elite intelectuale, dizlocându-i și demoralizându-i pe armeni ca sistem și prevenind astfel cea mai mică posibilitate de rezistență din partea lor.

Se poate afirma că exterminarea a 60 de mii de militari și decapitarea unor intelectuali armeni a fost fatală pentru armenii occidentali, care și-au pierdut forța de organizare și de rezistență,

¹ Partidul *Hânceak*, de orientare social-democrată, creat în 1887, la Geneva.

ceea ce explică și relativa ușurință a punerii în aplicare a Genocidului și amploarea lui considerabilă.

Acum, drumul era liber pentru ucigașii care și-au îndeplinit sarcina, arestând majoritatea armenilor, deportându-i cu forța și exterminându-i pe pământurile lor ancestrale, în Armenia Occidentală, în Cilicia, cât și în diferite regiuni și orașe ale Anatoliei Occidentale. Deportările și masacrele armenilor au acoperit totalitatea Imperiului Otoman, de la nord la sud și de la est la vest.

Unul dintre documentele diplomatice care, la 10 aprilie 1915, a fost trimis din Constantinopol la ministerul rus al Afacerilor străine, descria atmosfera care domnea în acele zile în țară: „Populația creștină, mai ales, armenii fac obiectul tuturor abuzurilor, chiar torturilor. Sub pretextul de a fi chemați la armată, bărbații sunt arestați, fără deosebire de vârstă, pe străzi, în biserici, magazine, tramvaie etc. Nu li se lasă măcar timp pentru a-și aranja treburile, nici pentru a-și preveni familiile.”¹⁾

La 14 mai 1915, din ordinul sultanului, s-a adoptat legea privind deportarea, a cărei executare a fost dată lui Enver, ministrul de Război. Legea autoriza comandamentul militar să deplaseze și să reinstaleze într-un alt loc populațiile orașelor și satelor, individual sau în colectiv. Aceasta legaliza deportarea forțată a populației armenice din patria ei și exilarea spre deșerturile arabe. În iunie 1915, comandamentul armatei turce trimise instrucțiuni autorităților locale, ordonându-le o executare riguroasă a legii, avertizându-le în plus că, în cazul în care unii musulmani ar fi ascuns armeni la ei acasă, riscuiau „să fie spânzurați în fața caselor lor, care vor fi incendiate.”

Avertismente asemănătoare au fost comunicate, în egală măsură, militarilor și funcționarilor civili turci, stipulându-se că trebuie să facă totul „pentru ca nici un armean să nu scape exilului”. În caz de infracțiune, „dacă este vorba despre militari, vor fi decăzuți

din gradul lor și traduși, fără întârziere, în fața Curții Marțiale, iar dacă este vorba despre funcționari civili, vor fi demiși imediat din funcțiile lor și traduși și ei în fața Curții Marțiale.”

Din mai 1915, au început masacrele în masă și deportările armenilor din vilayetele Bitlis, Diarbekir, Erzerum, Kharput, Sebastia și Van, adică din cele șase vilayete ale Armeniei Occidentale propriu-zise, cât și din vilayetul Trebizonda.

Vilayetul Bitlis, a cărui populație armeană se ridica la 210 mii de persoane, a fost golit de populația ei armeană. Zeci de mii de armeni au fost executați, pe loc, în orașul Bitlis, în provinciile Muș, Sasun și în altele, alții pe drumul exilului.

În iunie 1915, Junii Turci au început înfăptuirea planului de Genocid în vilayetul Diarbekir. Lovitura de începere a fost dată prin execuția tuturor notabilităților armenice ale orașului – personalități naționale, asociative, religioase. Apoi, au fost masacrele în masă ale populației, a cărei majoritate a fost exterminată pe drumul exilului, cu deosebire în regiunea Ras-ul-Aîn. Vilayetul Diarbekir, asemenea celorlalte vilayete armenice, a fost golit de populația armeană.

În vilayetul Erzerum, masacrele au debutat la începutul lui 1915, când după înfrângerea în bătălia de la Sarikamiș, Enver a fugit în orașul Erzerum (Karine). Aici, din ordinul ministrului de Război, umilit și furios din cauza înfrângerii, au fost dezarmați și exterminați soldații, cât și medicii armeni. A urmat deportarea și exterminarea sălbatică a populației orașului și a întregului vilayet. Trupele turcești încercau să alunge satele armenice și îi alungau cu forța pe locuitori. Cei care refuzau să se supună ordinului și să-și părăsească domiciliile erau executați pe loc.

Populația Erzerumului a fost masacrată pe traseul Erzerum-Derdjan-Erzânka, Erzerum-Baberd-Nerdjan, în împrejurimile

Kharputului și Malatiei și la Deir-es-Zor, deșert sirian devenit cimitirul armenilor exilați aici din toate colțurile imperiului.

Dintr-una din caravanele Erzerumului, compusă la începutul itinerarului din 18 mii de persoane, nu mai rămăseseră decât 150 femei și copii, când au ajuns la Alep. Ceilalți fuseseră fie asasinați, fie muriseră pe drum, răpuși de boli sau de foamete. În august, Erzerumul, oraș altădată cu o puternică populație armeană, nu mai număra decât 50 case de armeni, în exclusivitate cu artizani de înaltă calitate, pe care turcii îi lăsaseră în viață, cu scopul de a se îngriji de nevoile armatei turce.¹⁾

În vilayetul Kharput, proiectul Genocidului a început să se înfăpuiască din iulie 1915. Cu toate acestea, în cursul lunilor precedente, autoritățile turce închiseseră deja școlile armene, jefuiseră bunurile armenilor, arestaseră și aruncaseră în închisori personalitățile orașului și ale vilayetului, unde au fost arse de vii. În luna iulie, totalul populației a fost deplasat și îndreptat, cu două caravane, spre Deir-es-Zor. A fost ultima lor „călătorie”. Aproape niciunul dintre ei nu a supraviețuit.

Scenariul autorităților turce a fost același în vilayetul Sebastia. Astfel, la 15 martie 1915, au arestat și executat 40 militanți de partid, urmat de arestarea a 500 intelectuali, dintre care o parte au fost împușcați pe loc, pe malul râului Alis, ceilalți fiind înecați în apele Tigrului. Apoi a început deportarea forțată a locuitorilor. Toată populația armeană a vilayetului a fost împărțită în trei caravane și, înainte de începutul lui iulie 1915, deportarea lor era încheiată. Mare parte dintre deportați au fost exterminați pe drumul exilului. Este suficient de spus că, din prima caravană, doar 350 persoane au supraviețuit și au ajuns la Alep.

Proiectele autorităților turce au fost contrariate în vilayetul Van, unde evenimentele au luat o altă întorsătură. Aici, n-a fost posibilă organizarea masacrelor în masă, pentru că armenii din

Van se pregătiseră să riposteze și au putut, în primăvara lui 1915, să reziste cu curaj timp de aproape o lună forțelor armatei regulate turce. La 6 mai 1915, unitățile rusești și voluntarii armeni au intrat în Van, ceea ce a fost salutar pentru populația armeană. S-a creat guvernoratul din Van, avându-l în frunte pe Aram Manukian¹.

Totuși, această situație nu avea să dureze mult. Când trupele rusești s-au retras în mod neașteptat și populația armeană a trebuit să părăsească, odată cu ele, ținutul ei natal. Cu suferințe de nedescris și cu prețul a numeroase victime, refugiații au ajuns în Armenia Orientală.

După evacuarea rusă, trupele turcești au intrat din nou în Van, masacrându-i pe toți armenii care nu putuseră fugi cu trupele rusești, jefuindu-le casele și distrugând orașul.

Genocidul a prins în vârtoarea lui și vilayetul Trebizonda, cât și toate celelalte regiuni ale imperiului.

Așa cum am semnalat deja, aceste șase vilayete constituiau teritoriile pe care, conform Acordului ruso-turc, din ianuarie 1915, trebuia să fie create cele două provincii armene, sub conducerea a doi Inspectori Generali europeni. Golind total aceste provincii de populația lor autohtonă, Junii Turci făceau să dispară cu multă agerime temeliile pe care s-ar fi putut construi în viitor o oarecare entitate statală armeană.

Detașamentele armatei turce, forțele polițienești, cât și bandele înarmate de Teşkilat-ve-Mahsue cu *cetegii*², șefi de clan kurzi, năvăleau în localitățile armene, în sate, orașe și case, omorând bătrânii, copiii și femeile rămase acasă, jefuindu-le bunurile, luându-

¹ Aram Manukian (1879-1919). Între 1916-1917, s-a instalat la Tiflis. Între 1918-1920, a fost ministru de Interne în prima Republică a Armeniei Independente.

² *Cetegii* = Bande de tâlhari.

le vitele, tot ceea ce putea să prezinte o cât de mică valoare. Casele armenilor erau apoi incendiate, cât și cartiere și sate întregi.

Era vorba efectiv de masacre totale, de un Genocid, datorat apartenenței etnice.

Guvernul turc trimitea telegrame guvernatorilor locali, ordonându-le să fie necruțători în privința caravanelor care le traversau teritoriile, interzicându-le cel mai mic semn de compasiune în privința deportaților. Ministrul de Interne Talaat, bazându-se pe hotărârea corespunzătoare a partidului său, trimite în septembrie 1915, o telegramă guvernatorului Alepului, ordonându-i să-i extermine pe toți armenii – femei, bătrâni, chiar și nou născuți, fără a-i cruța pe vreunul dintre ei.

Armenii dezrădăcinați erau duși, sub supravegherea detașamentelor înarmate de turci, spre deșerturile Arabiei, în Siria și în Mesopotamia.

Mulți au murit pe drum de foame, de epuizare, de boli, de violențe sau din cauza condițiilor climatice. După unii martori, Eufratul era plin cu cadavrele armenilor, uciși sau morți. Localități arabe, precum Deir-es-Zor, Ras-ul-Aïn, Alep, Meskene, Bakuba și Nahr-al Umar, prin care treceau caravanele deportaților armeni, au devenit jaloane ale Golgotei armene.

Dirijând caravanele armene către deșerturile Arabiei, conducătorii Junilor Turci urmăreau două obiective:

Mai întâi, erau convinși că armenii înfometați, bolnavi și epuizați nu vor putea suporta condițiile infernale ale deșertului și vor muri. Într-adevăr, un număr considerabil de armeni și-a dat sufletul în deșerturile de nisip.

În al doilea rând, Junii Turci contau că mediul arab musulman ar întâmpina cu ostilitate caravanele de refugiați armeni și ar desăvârși acțiunea lor sângeroasă.

Aici însă s-au înșelat.

Arabii sufereau și ei sub insuportabilul jug turcesc, pe care îl urau și de care visau să se debaraseze. O nemulțumire surdă se acumulase în țările arabe care, în iunie 1916, s-a transformat într-o insurecție armată împotriva dominației turce. Astfel, popoarele arabe au devenit nu unealta Junilor Turci și executanții proiectelor lor sângeroase, ci au întins o mână de ajutor caravanelor armene care treceau prin orașele și satele lor. Era un lucru foarte periculos, căci Junii Turci pedepseau cu severitate, chiar asasinându-i pe cei care încercau să ușureze cât de cât suferințele armenilor.

Pe de altă parte, numeroase sunt cazurile în care funcționari arabi care, după ce primiseră din partea guvernului turc ordinul de a-i extermina pe refugiații armeni, care treceau pe teritoriul lor sau se aflau acolo, au refuzat să se supună și să execute ordinele inumane. A fost cazul guvernatorilor din Deir-es-Zor și din Hama, în Siria, al caimacamului regiunii Al-Bakir, din vilayetul Diarbekir, de conducătorii arabi din Mosul și din alte orașe și regiuni arabe. Merită cuvinte de recunoștință și autoritățile egiptene care i-au adăpostit pe locuitorii din Musa Dagh care, după ce au rezistat eroic 40 de zile detașamentelor armatei regulate turce, au fost obligați să părăsească regiunea lor natală. Ei au fost întâmpinați de nave de război franceze, venite în ajutorul lor, care i-au transportat la Port-Said. Numeroase sunt asemenea exemple. Din ceea ce am citat, ajunge să spunem cu siguranță că, fără ajutorul și susținerea umanistă a populației arabe, a unor personalități naționale, religioase și a anumitor funcționari, pierderile armenilor ar fi fost mult mai importante. Datorită atitudinii loiale și curajoase a arabilor, sute de mii de armeni au fost salvați de la dispariția inevitabilă, fiind adăpostiți și au beneficiat de dreptul de a-și alege domiciliul, ajungând ca astfel, în numeroase țări arabe, precum Siria, Irak, Iordania și Egipt, să apară comunități armene care au devenit nucleul Diasporei armene actuale. În ciuda cenzurii militare, insta-

lată în timpul războiului și a restricțiilor drastice, impuse asupra difuzării informației, lumea a aflat despre Genocidul săvârșit împotriva armenilor. Comunitatea mondială era șocată de această crimă incalificabilă. Guvernele unor țări, oameni de stat, personalități politice și reprezentanți ai societății civile, oameni ai Bisericii, scriitori, artiști etc. s-au ridicat împotriva uneltirilor criminale ale conducerii Junilor Turci și în apărarea poporului armean. În ziua de 13 mai 1915, la Londra, la Paris și la Petrograd s-a publicat simultan Declarația oficială a guvernelor britanic, francez și rus, privind masacrarea armenilor din Imperiul Otoman și responsabilitatea personală a membrilor guvernului turc. Ținând cont de importanța acestui document și de faptele care sunt menționate, credem că ar fi util să-l reproducem integral:

„De o lună, populațiile turce și kurde, în înțelegere cu agenții guvernului turc și adeseori cu ajutorul lor, sunt pe cale de a-i masacra pe armeni. Mai cu seamă către jumătatea lui aprilie, au avut loc masacre la Erzerum, Derdjan, Bitlis, Muş, Sasun, Zeitun și în toată Cilicia. În împrejurimile Vanului, populația din peste 100 de sate a fost masacrată în masă. În Van, chiar cartierul armenesc a fost asediat de kurzi. Guvernul turc este, de asemenea, pe cale de a persecuta populația inofensivă a Capitalei.

În fața acestei noi crime împotriva umanității, înfăptuită de către turci, guvernele aliate ale Rusiei, Franței și Angliei declară public „Sublimei Porți” că îi vor face personal responsabili pe membrii guvernului, cât și pe toți cei care au participat la aceste masacre”.^{k)}

Această declarație anglo-franco-rusă, primul text oficial adoptat în secolul al XX-lea, este de o mare importanță, fiind considerat, în colectiv și personal, responsabil un alt guvern și membrii săi pentru crimele și nelegiuirile comise.

Mai târziu, mai ales, după procesul de la Nürnberg, care i-a socotit pe conducătorii naziști responsabili pentru crimele pe care le-au comis și, mai ales, pentru Holocaustul evreilor, au fost condamnați la moarte, această asemănare a fost admisă din plin de dreptul internațional și de către comunitatea mondială.

Din păcate, Genocidul Armean n-a avut Nürnbergul său.

Genocidul Armean l-a preocupat profund pe Papa Benedict XV¹ care, în septembrie 1915, s-a adresat sultanului otoman Mohamed V² care, în 1909, îl succedase la tron pe sultanul Abdul-Hamid II, destituit, cerându-i să nu permită masacrarea armenilor, condamnând cu fermitate crimele Junilor Turci, pentru pogromurile „poporului nevinovat”.³⁾

Genocidul Armean a fost, de asemenea, condamnat de către personalități remarcabile ale lumii musulmane, considerând că ceea ce făcea conducerea turcă împotriva armenilor era contrar principiilor islamului.

În acest sens, un răsunet excepțional are poziția lui Husein bin Ali al Hașimi³, o autoritate incontestabilă, șerif al Meccăi, principal sanctuar al lumii musulmane, și guvernator al Hedjazului. Să notăm în trecere că el era și descendent, în linie directă, al profetului Mahomed, ceea ce dădea o greutate deosebită cuvintelor sale.

În 1916 și în 1917, Husein bin Ali a adresat două mesaje lumii musulmane, în care critica, cu fermitate, partidul Junilor Turci, pe conducătorii lui - Talaat, Enver și Djemal - care, după părerea lui, din cauza politicii lor greșite și a proastei lor gestiuni, au condus imperiul pe marginea prăpastiei. El condamna, mai ales, politica

¹ Papa Benedict XV (1854-1922). născut Giacomo della Chiesa.

² Mohamed V (1909-1918), sultan otoman, urcat pe tron în urma revoluției Junilor Turci, acceptând introducerea regimului de guvernare constituțională.

³ Husein bin Ali (1854-1931), prinț arab, șerif al Meccăi. Emir al Meccăi (1908-1917).

Junilor Turci față de popoarele neturce ale imperiului. Iar pentru a sprijini punctul său de vedere, el cita trei fapte importante.

În primul rând, politica Junilor Turci de turcizare forțată a tuturor popoarelor imperiului.

În al doilea rând, atitudinea lor ostilă față de arabi și limba arabă, care fusese interzisă în școli, instituții publice, instanțe judiciare, în ciuda faptului că araba era limba Coranului, cartea sfântă a tuturor musulmanilor din lume.

Pe de altă parte, Husein bin Ali considera drept o manifestare antiarabă și o politică criminală a Junilor Turci spânzurarea, din ordinul direct al lui Djemal Pașa, a 21 de eminente personalități politice arabe.

În al treilea rând, masacrarea în masă a armenilor pe ansamblul teritoriului imperiului în timpul anilor de război.^{m)}

Șeriful Meccăi a trimis, de asemenea, un mesaj special privind masacrarea armenilor emirilor Faisal, fiul său, și lui Abdel Aziz al-Djarbay, care conduceau la vremea aceea insurecția arabă împotriva Imperiului Otoman. Husein bin Ali le-a poruncit să se acorde o largă asistență refugiaților armeni și să-i protejeze „*ca și cum ați proteja propria persoană, pe fiii voștri și bunurile voastre, căci ei sunt zimmi-ii¹ musulmanilor*”.ⁿ⁾

Sortindu-i pe Junii Turci rușinii, le-a poruncit să rupă legătura cu lumea islamică, cu sfântul Coran și cu *Sunna*², căci crimele lor nu aveau nimic în comun cu islamul și virtuțile sale.

Aliații Turciei, Germania și Austro-Ungaria, erau perfect la curent cu Genocidul Armean.

¹ *Zimmi* = În țările mahomedane părți din comunități de alte religii (mai ales, creștini și mozaici.). Denumirea a apărut în secolul al VII-lea, în timpul campaniilor arabe.

² *Sunna*, corp de obiceiuri și practici tradiționale, sociale și legale. Conform Coranului, *Sunna* este cea de-a doua lege islamică.

Acest lucru este atestat de numeroasele comunicate secrete trimise de agenții lor diplomatici, aflați la post în Turcia, comunicate pe care le trimiteau din oficiu guvernelor lor. În acest sens, o deosebită importanță revine comunicatelor consulului și ale ambasadorului german.

Consulul german în Turcia, Scheubner¹ comunica, la 2 iunie 1915: „*Populația armeană trebuie să fie deportată către Deir-es-Zor din toate zonele, inclusiv, după toate probabilitățile, din Erzerum. Această deportare la scară mare echivalează cu o exterminare în masă, ținând cont că, în absența oricărui mijloc de transport, chiar și jumătate dintre deportați nu vor putea ajunge la destinație, ceea ce va antrena nu numai distrugerea armenilor, dar și a întregii țări.*”^{o)}

Comunicatul citat cuprinde și o altă informație importantă. Este vorba de convertirea armenilor la islam. Consulul german își informează guvernul că „armenii care s-au convertit scapă de exil”.^{p)} Ceea ce constituie una din manifestările evidente ale Genocidului, căci conform textelor internaționale despre Genocid, convertirea forțată a indivizilor izolați sau a grupurilor de indivizi sau plasarea lor în condiții care să-i constrângă să renunțe la religia lor și să se convertească este considerat un act de Genocid împotriva lor.

La rândul lor, rapoartele ambasadorului Germaniei în Turcia, Wangenheim² către cancelarul Bethmann-Hollweg³ prezintă o valoare inestimabilă. În acest sens, trebuie să amintim comunicatul din 7 iulie 1915 către cancelar. Informându-l despre deportarea ar-

¹ Max Erwin von Scheubner-Richter (1884-1923), membru al Partidului Nazist. În timpul Primului război mondial a fost vice-consul german la Erzerum.

² Baronul Hans Freiherr von Wangenheim (1859-1915), diplomat german. În perioada 1912-1915, a fost ambasador în Imperiul Otoman.

³ Theobald von Bethmann-Holweg (1856-1921), om politic german. În perioada 1909-1917, a fost cancelar al Imperiului German.

menilor, care luase o mare amploare, ambasadorul scrie: „*Aceste operațiuni și modalitățile aplicate dovedesc faptul că guvernul are, cu adevărat, intenția să elimine națiunea armeană din statul turc.*”^{v)}

Cu toate acestea, Germania, care era atunci singura țară în stare să pună capăt Genocidului Armean, n-a făcut nimic.

De aceea, pare cu totul întemeiat punctul de vedere, conform căruia, Germania Keiserului are partea sa mare de responsabilitate în Genocidul Armean.

Oameni politici, oameni ai Bisericii și personalități remarcabile, scriitori, oameni de știință, artiști din diferite țări ale lumii și-au ridicat glasurile pentru a ocroti poporul armean. Să-i cităm printre ei pe Arnold Toynbee¹, unul din marii istorici ai secolului al XX-lea, lordul James Bryce² din Anglia, preotul protestant Johannes Lepsius³, Armin Wegner⁴, Karl Liebknecht⁵ și Rosa Luxemburg⁶ din Germania, Anatole France⁷ și Romain Rolland⁸ din Franța, Fridtjof Nansen⁹ din Norvegia, Maxim Gorky¹⁰, Valery Briusov¹¹ și Yuri Veselovski¹² din Rusia, celebrul om politic arab Fayez El-Ghossein¹³ și mulți alții.

¹ Arnold Toynbee (1889-1973), istoric britanic.

² Lordul James Bryce (1838-1922), primul viconte Bryce, academician, jurist, istoric și om politic britanic. În 1876, el a urcat pe muntele Ararat, unde a găsit o bucată de lemn despre care a crezut că este din Arca lui Noe.

³ Johannes Lepsius (1858-1926), misionar protestant german, orientalist, umanist.

⁴ Armin Wegner (1886-1978), militar și medic german în timpul Primului război mondial, staționat în Imperiul Otoman. Fotografiiile făcute de el sunt o mărturie a deportării armenilor la Deir-es-Zor. În 1968, el a fost invitat în Armenia de către Catolicosul și Patriarhul suprem al tuturor armenilor Vasken I (originar din România), care l-a decorat cu Ordinul „Sf. Grigore Luminătorul”. După ce a murit și a fost incinerat, o parte din cenușa sa a fost depusă lângă flacăra eternă de la Monumentul închinat Genocidului Armean din Erevan.

⁵ Karl Liebknecht (1871-1919), om politic german.

Pentru ca să ne facem o idee mai largă despre politica genocidară a guvernului turc, trebuie, de asemenea, de pus în lumină o problemă importantă, mai ales, că ea va ajuta la mai buna înțelegere a rațiunilor profunde ale Genocidului Armean.

Este vorba despre alte câteva naționalități neturce ale Imperiului Otoman, de asiro-caldeeni, de greci și de arabi care, în timpul Primului război mondial, alături de armeni, au suferit, de asemenea Genocidul sau au fost pe punctul de a-l împărtăși.

⁶ Rosa Luxemburg (1871-1919), militantă comunistă germană.

⁷ Anatole France (1844-1924), scriitor francez, laureat al Premiului Nobel pentru literatură în 1921.

⁸ Romain Rolland (1866-1924), scriitor francez, laureat al Premiului Nobel pentru literatură în 1915.

⁹ Fridtjof Nansen (1861-1930), explorator polar, naturalist și om politic norvegian, laureat al Premiului Nobel pentru pace în 1922. După 1918, a lucrat în instituții ale Ligii Națiunilor. „Pașapoartele Nansen” erau documente temporare care înlocuiau actele de identitate și se dădeau după Primul război mondial refugiaților apatrizi (fără cetățenie). Cca. 320 mii de armeni, salvați de la Genocid, au primit „pașapoarte Nansen”, care purtau ștampila „fără retur”. Câteva mii de armeni cu asemenea „pașapoarte” au ajuns și în România. În 2011, la Erevan a fost dezvelită o statuie a lui Nansen.

¹⁰ Maxim Gorky (1869-1936), scriitor rus.

¹¹ Valery Briusov (1873-1924), scriitor rus.

¹² Yuri Veselovsky (1872-1919), poet, critic literar, armenolog rus. A scris o serie de poezii și articole dedicate Armeniei, printre care studiile „Tragedia Armeniei turcești”, „Destinul Armeniei turcești”. El și-a exprimat profunda simpatie față de chinul popor armean și a arătat cu dovezi de netăgăduit crima barbară a sultanului și a conducătorilor Junilor Turci față de armeni (N.A.).

¹³ Fayez El-Ghossein (1883-1938), avocat și militant politic sirian. A trăit o vreme la Kharput și la Diarbekir, fiind martor la masacrarea armenilor în 1915. El a consemnat aceste evenimente cu competență, iar în 1917, a publicat la Bombay, în franceză, „Temoinage d'un Arabe musulman sur l'innocence et le massacre des Arméniens”. Ulterior, cartea a apărut și în alte limbi europene, precum și în armeană, cu titlul „În Armenia masacrelor”. Cartea lui El-Ghossein a fost prima lucrare a unui autor străin dedicată Genocidului Armean.

În 1915, guvernul turc a pus în acțiune o politică de Genocid împotriva unui alt popor creștin – asiro-caldeenii. Aceasta se înscria în cadrul programului său strategic de creare a unui stat turc „pur”. Această politică de exterminare a asiro-caldeenilor se efectua atât în vilayetele armene din Van, Bitlis și Diarbekir, unde aceștia trăiau alături de armeni, cât și în alte regiuni ale imperiului, la Hakkari, în regiunea Urmia, în Urfa, la Adana etc.

Masacrele asiro-caldeenilor erau comise cu o ferocitate deosebită. Este imposibil să-ți păstrezi sângele rece la citirea documentelor existente cu acest subiect, care sunt numeroase și autentice. Să cităm unul dintre acestea, care relatează masacrele asiro-caldeenilor în regiunea Tur-Abdin, la 5 iunie 1915, comise de forțele armate turce și de bandele de hamidieni și, în urma cărora, au fost nimicite 10 mii de persoane. Iată cum este notat în document: *„Zdrobiseră cu pietre craniile copiilor; dezmembraseră pe viu trupurile tinerelor fete și ale femeilor; care nu se lăsaseră violate sau convertite la islam, bărbații fuseseră decapitați în totalitate sau aruncați în râul învecinat, călugării, preoții și călugărițele fuseseră jupuiți de vii”*.

Tabloul era același și în celelalte vilayete și regiuni. Astfel, în vilayetul Diarbekir se asista la masacrele sălbătice a mii și mii de asiro-caldeeni și de creștini calcedonieni, iar la Merdin și Urfa – la pogromul catolicilor. Bilanțul victimelor politicii genocidare a Junilor Turci față de asiro-caldeeni a fost de 500 de mii, adică două treimi din totalul populației.⁹⁾

Aceeași politică de exterminare era condusă între 1914-1918 și față de grecii din Imperiul Otoman. Grecii au fost victimele violențelor, persecuțiilor, deportărilor și asasinatelor de la Constantinopol, Smirna, Trebizonda și în ansamblul Pontului de nord, ca și din alte regiuni ale imperiului. Numai în 1914, Junii Turci au deportat în jur de 90 de mii de greci, originari din Macedonia și

din Asia Mică, iar începând din 1916, au procedat la exterminarea grecilor pontici. În fiecare an, grecii comemorează tragedia compatrioților lor din Pont ca zi de comemorare a Genocidului.

Dar această politică a Junilor Turci de turcificare forțată a populației imperiului îi viza nu numai pe creștini, ci deopotrivă și pe musulmani, altfel după părerea ideologilor ar fi fost imposibil să transforme Imperiul Otoman într-un stat „pur” turc. În acet sens, trebuie să evocăm soarta arabilor.

Părerea dominantă printre oamenii politici, personalitățile și istoricii arabi este că, odată cu armenii, în timpul Marelui război, Junii Turci intenționau să-i extermine și pe arabi. Amin Sayd, unul dintre istoricii cei mai de vază și mai competenți în domeniu, scria că succesele înregistrate la începutul războiului de blocul germano-turc „îi zăpăcise pe conducătorii guvernului de la Constantinopol, care erau partizani înfocați ai panturcismului. În consecință, ei hotărâsc că venise momentul oportun pentru aneantizarea celor două cele mai importante mișcări naționale, cel al naționaliștilor arabi din Siria, Irak, Hedjaz și mișcarea armeană din Anatolia armeană”¹⁰⁾.

Istoricul arab conchide și el că Junii Turci și conducerea lor, comițând aceste crime, „căutau să distrugă definitiv cele două națiuni - arabă și armeană.”¹¹⁾

Acest punct de vedere este împărtășit și de alți istorici arabi, precum Fuad Hasan Hafiz, Samir Arbach, Salih Zahr ad-Din, Asad Dagir și alți autori.

Faptul următor confirmă această teză. El a fost consemnat de Naym-Bey, secretar general al lui Nouri-Bey, el însuși reprezentant al Comitetului General însăcinat cu deportările la Alep și pe care acesta o publica în „Memoriile” sale. Este vorba despre o convorbire pe care cei doi bărbați au avut-o și care prezintă un mare interes, făcând lumină asupra politicii Junilor Turci.

„Odată, scria Naym-Bey, i-am spus lui Abdulah Nouri-Bey: „Bey-efendi, ce ar fi să procedăm cu mai puțină violență în deportările armenilor? În caz contrar, amenințarea morții va avea efect asupra întregii Mesopotamii. Nu va mai rămâne nimeni pe aceste imense teritorii. Caimacamul din Ras-ul-Ain transmite știri alarmante”. Noury-Bey râse: „Fiule, spuse el, în felul acesta vom scăpa dintr-odată de două elemente periculoase. Este rău ca arabii să moară împreună cu armenii? Dar asta va deschide drumul către turcism.”⁹

Cu toate acestea, Junii Turci nu au reușit să ducă la capăt programul lor genocidar în privința arabilor. În 1916, arabii s-au răsculat și, cu sprijinul englezilor, și-au eliberat patria, care de 400 de ani se afla sub dominație otomană. În rândurile armatei arabe de eliberare lupta și Legiunea Orientului sau Legiunea Armeană¹, care număra 3.000 de soldați.

Pe de altă parte, trebuie spus că, dacă Junii Turci au realizat exterminarea armenilor și a asiro-caldeenilor și cu mâna kurzilor, odată sarcina îndeplinită, s-au întors și împotriva acestora din urmă. Astfel, în jur de 800 mii de kurzi au pierit în timpul acestor masacre.

¹ Legiunea Orientului sau Legiunea Armeană s-a creat în 1916, pe baza unui Acord (din 27 octombrie) dintre consilierul diplomatic englez Sir Mark Sykes (1879-1919), diplomatul francez Georges Picot (1870-1951) și președintele Delegației Naționale Armene, Boghos Nubar Pașa (1851-1930). Acesta din urmă era fiul primului ministru egiptean Nubar Pașa. Boghos Nubar Pașa a fondat în 1906 Uniunea Generală Armeană de Binefacere, al cărei președinte a fost până în 1928. Legiunea Armeană era o unitate a armatei franceze, organizată ca supliment al unităților de voluntari armeni și ale miliției armene în timpul Primului război mondial, desființându-se în 1920. Cei doi diplomați au rămas cunoscuți datorită Acordului privind împărțirea zonelor de influență postbelice între Marea Britanie, Franța și Rusia.

Asta se înscria perfect în logica Genocidului și a creării unui stat turc „pur”.

Astfel, studiul politicii criminale a sultanului Abdul-Hamid II și a Junilor Turci, cu conducătorii lor – Talaat, Enver, Djemal, Nazim, Behaeddin Şakir și alții față de armeni, asiro-caldeenii, grecii, arabi și alte popoare, duce la concluzia că, la mijlocul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, Imperiul Otoman se transformase într-un stat genocidar, devenind leagănul Genocidului.

* * *

Un milion și jumătate de armeni au fost uciși și mai multe sute de mii deportați cu forța și exilați din toată Armenia Occidentală și de pe totalitatea Imperiului Otoman. Căminul național armean a fost golit de populația sa autohtonă - armenii.

Armenii au pierdut partea cea mare a patriei lor, Armenia Occidentală, adică nouă zecimi din Podișul Armean. Nu le rămânea decât o zecime din teritoriul pe care există azi Republica independentă a Armeniei.

Din cauza deportărilor, armenii s-au risipit în lumea întreagă, stabilindu-se în diferite țări ale Asiei, Europei, Americii și Africii, în care de-a lungul timpului, s-au constituit în comunități, cu structurile lor naționale, educative, culturale și religioase. Astfel a apărut Diaspora armeană.

Genocidul armenilor și al altor popoare din Imperiul Otoman nu a trecut fără consecințe pentru imperiu. El intră în istorie ca patrie a Genocidului și ca stat genocidar. Genocidul Armean sau Armenocidul este pagina neagră a istoriei secolului al XX-lea.

VI

PROBLEMA RECUNOAȘTERII GENOCIDULUI ARMEAN

În 1915, când acum 90 de ani a avut loc Genocidul Armean, omenirea nu bănuia că ar putea exista o urmare. Din nefericire, evenimente asemănătoare au avut loc, cu timpul, pe diferite continente și în diverse țări. Printre acestea se distinge, prin amploarea sa, cât și prin metodele noi și „rafinat” de execuție, Genocidul evreilor, Holocaustul, care a avut loc în Germania hitleristă în timpul celui de-al Doilea război mondial. În perioada următoare, evenimente sângeroase și epurări etnice s-au petrecut în Cambodgia, Rwanda, Burundi, Balcani, în deosebi în Iugoslavia (Bosnia, Herțegovina, Kosovo), Etiopia, Nigeria (Biafra), Sudan, Guineea Ecuatorială, Timorul de Est etc. Timp de decenii, în Palestina au avut loc înfruntări sângeroase, de tip genocidar. La rândul ei, Ucraina consideră că, sub regimul sovietic, mai ales, în anii 1930, s-a comis un Genocid împotriva ucrainenilor. Iar dacă socotim drept componentă organică a unui Genocid deportarea totală, cu forța, a unui întreg popor, ceea ce este cazul, putem considera drept Genocid, deportarea forțată a anumitor popoare autohtone din Caucazul de Nord și exilarea lor de către autoritățile sovietice de la mijlocul anilor 1940.

După estimările celebrului conflictolog Barbara Harf¹, 48 de genociduri și masacre sângeroase au avut loc de la sfârșitul celui de-al Doilea război mondial. În timp ce cunoscutul genocidolog american Helen Fein² consideră perioada de după anii 1960 drept era Genocidului și a politicidului (asasinate politice).

Astfel, în lume s-a creat un întreg lanț de genociduri, având drept primă verigă – Armenocidul.

Drept urmare, Genocidul a ieșit din cadrul unui singur stat, al Turciei Otomane, și după ce a fost o realitate, a devenit fenomen internațional.

Genocidul Armean a ieșit, în sfârșit, din regatul uitării, iar această perioadă aparține istoriei, în mod ireversibil. Este de acum imposibil să întrebi: „*Cine mai vorbește încă de exterminarea armenilor?*”, cum o spunea Hitler³ la 22 august 1939, în ajunul invadării Poloniei, cu ocazia întâlnirii sale cu înaltul comandament militar de la Obersalzberg.

În pofida celor 90 de ani scurși de la acest eveniment, Turcia refuză să recunoască fapte istorice incontestabile, sustrăgându-se răspunderii. Pentru același motiv, poziția guvernului Turciei con-

¹ Barbara Harf (n. 1981), profesor emerit de științe politice la Academia navală americană din Annapolis (Maryland). În 2003 și în 2005, a fost distins profesor invitat la Centrul Strassler pentru studii despre Holocaust și Genocid de la Universitatea Clark, unde predă și scriitorul turc Taner Akcam, autorul vol. „Un act rușinos” (editura „Ararat”, 2011). Cercetările B. Harff se concentrează asupra cauzelor, riscurilor și prevenirii volenței genocidale.

² Helen Fein (n. 1934), istoric, sociolog, specializată în Genocid, drepturi ale omului, violență colectivă etc. Fondatoare și prim președinte al Asociației Internaționale a Specialiștilor în Genocid. Director executiv al Institutului de studiere a Genocidului la Universitatea orașului New York.

³ Adolf Hitler (1889-1945), om politic german, lider al Partidului Muncitoresc German Național-Socialist, cancelar al Germaniei din 1933, iar din 1934 – conducător absolut (Führer) al Germaniei, lider al mișcării naziste.

temporane se distinge radical de cea a Germaniei. Efectiv, după înfrângerea Germaniei naziste, Konrad Adenauer¹, cancelarul noii Germanii, ducându-se în Israel, a îngenuncheat în fața Zidului Plângerii din Ierusalim, recunoscând greșeala germană în Holocaustul evreilor și cerând public iertare poporului lui Israel.

Este un gest care, după părerea noastră, departe de a umili Germania, a contribuit la creșterea reputației acestui popor. Acesta a fost și cazul guvernului japonez care și-a cerut scuze, în mod oficial, popoarelor Asiei de Sud, pentru violențele comise față de ele din partea soldaților japonezi.

Turcia republicană ar fi putut adopta aceeași atitudine. Este paradoxal că cei care au fost constrânși, la vremea lor, să condamne masacrele și deportarea forțată a armenilor, în timpul Primului război mondial, au fost conducătorii Imperiului Otoman, sub care s-a înfăptuit Genocidul.

În ianuarie 1919, o Curte marțială extraordinară a fost creată, din ordinul sultanului Mohamed VI Vahieddin², pentru a judeca guvernul otoman și conducerea Junilor Turci. Examinând politica conducerii Junilor Turci în timpul războiului și crimele înfăptuite împotriva creștinilor și, în primul rând împotriva armenilor, asasinate în masă, deportări etc., Curtea i-a recunoscut vinovați, în aprilie 1919, pe conducătorii unioniști și a condamnat la moarte 11 persoane. Printre ei se aflau Marele Vizir Sayd Halim³, ministrul de Interne Talaat, ministrul de Război Enver, ministrul

¹ Konrad Adenauer (1876-1967), om de stat german. A fost cancelar al Germaniei Occidentale (1949-1963).

² Mohamed VI (1891-1926), cel de-al 36-lea și ultimul sultan al Imperiului Otoman (1918-1922). După înfrângerea turcilor în Primul război mondial (1914-1918), s-a afirmat în mișcarea kemalistă. În 1922, i-a fost retras titlul de sultan, de calif și a fost dat afară din Turcia.

³ Said Halim Pașa (1863-1921), Mare Vizir otoman (1913-1916).

Marinei Djemal, dr. Nazim, Behaeddin Şakir, guvernatorul Trebizondei Azmi Bey¹ şi alţii.^{u)}

Cu toate acestea, nu s-a putut executa verdictul drept al Curţii legitime, căci inculpaţii reuşiseră, cu complicitatea Germaniei şi a Marii Britanii, să părăsească, în secret, Turcia, refugiindu-se în Germania, Malta, Georgia, în Asia Centrală. În aceste condiţii, organizaţia armeană *Nemesis*² şi-a asumat aplicarea sentinţelor. Gloanţele justiţiarilor armeni i-au atins pe Sayd Halim la Roma, pe Talaat, Behaeddin Şakir, Azmi Bey la Berlin, Djemal la Tiflis şi Enver în Asia Centrală. Execuţia sentinţei la moarte a principalilor organizatori ai Genocidului de către răzbunătorii armeni a fost pedeapsa dreaptă pentru crimele incalificabile pe care le-au săvârşit.

Istoricii arabi, precum Asad Daghir, Amin Sayd, Fuad Hasan, Hayz, Mrvan al-Muddavar şi alţii, îi consideră drept eroi pe justiţiarii armeni, care i-au răzbunat nu numai pe cei un milion şi jumătate de victime armene, dar şi pe martirii arabi.

Dar ceea ce a putut face tribunalul sultanului pare astăzi imposibil pentru conducătorii Turciei moderne.

Începând din anii 1960, în ciuda eforturilor îndârjite ale rezistenţei turce, chestiunea recunoaşterii internaţionale a Genocidului Armean a trecut la o nouă etapă. Astăzi, numeroase organizaţii internaţionale şi state au calificat drept Genocid evenimentele sângeroase din 1915.

La 24 iulie 1983, examinând Chestiunea Genocidului Armean, Consiliul Mondial al Bisericii a calificat drept Genocid tragedia suferită de armeni în 1915.

¹ Mehmet Djemal Azmi (....-1922), guvernator general al provinciei Trebizonda.

² *Nemesis* = Zeiţa răzbunării în mitologia greacă.. Nume de cod al Federaţiei Revoluţionare Armene pentru pedepsirea asasinilor din timpul Genocidului Armean.

La 18 iunie 1987, Parlamentul European a adoptat o Rezoluţie istorică, prin care se stipula: „*Evenimentele tragice, survenite între 1915-1917 pe teritoriul Imperiului Otoman, sunt un Genocid, conform Convenţiei pentru prevenirea şi represiunea crimei de Genocid, adoptată la 9 decembrie 1948 de către Adunarea Generală a Naţiunilor Unite.*” Pe de altă parte, Rezoluţia nota: „*Consiliul European trebuie să facă presiuni asupra actualului guvern turc, pentru ca acesta din urmă să recunoască Genocidul săvârşit între 1915-1917 împotriva poporului armean.*”

S-au pronunţat cu privire la Genocidul Armean Subcomisia ONU pentru prevenirea discriminării şi protecţia minorităţilor naţionale a Comisiei ONU pentru Drepturile Omului. În 1973, la paragraful 30 al Rezoluţiei prezentate la cea de-a 26-a Sesiune a Subcomisiei, masacrul armenilor din Imperiul Otoman este calificat drept „*primul Genocid al secolului al XX-lea*”. Această hotărâre a fost reluată de către Subcomisie în 1979. Genocidul Armean a fost recunoscut, iar guvernul turc a fost ferm condamnat de către Congresul Mondial al Păcii, reunit pe 15 iulie 1965 în capitala finlandeză, Helsinki, cât şi de sesiunea specială a Tribunalului Permanent al Popoarelor, reunit de la 13 la 16 mai 1984, la Paris.

Se cuvine să cităm, între altele, Rezoluţia „Genocidul unui milion de armeni”, adoptată de Uniunea Comunităţilor Evreieşti din Statele Unite, care spune: „*Genocidul unui milion şi jumătate de armeni în 1915 este una dintre cele mai ruşinoase pagini din istoria modernă a Turciei otomane*”. Cu această ocazie, Uniunea a luat hotărârea să prevadă în Muzeul Holocaustului din SUA departamente consacrate Genocidului Armean şi altor genociduri.

Cincisprezece state ale lumii au recunoscut deja Genocidul Armean: Argentina, Belgia, Italia, Canada, Cipru, Liban, Grecia, Olanda, Slovacia, Vatican, Suedia, Elveţia, Rusia, Franţa şi Uruguay.

La 23 aprilie 1997, în discursul său în fața Milli Medjilisului (Parlamentul azer), președintele Kirghistanului Askar Akayev¹ a declarat că, în 1915, a fost comis un Genocid împotriva armenilor. Se înțelege de la sine că Genocidul Armean a fost recunoscut deopotrivă de Republica Armenia și de Republica Karabaghului de Munte.

În afara Statelor Unite, Genocidul Armean a fost recunoscut de unele state, în timp ce țara întregă nu l-a recunoscut încă. Este vorba, înainte de toate, de majoritatea statelor americane: New York, Massachussets, California, Connecticut, Illinois, Michigan, New Jersey, Georgia, Maryland, Oklahoma, Colorado, Arizona, Alaska, Virginia, Oregon, Washington, Pennsylvania, Wisconsin, Rhode Island, New Hampshire și altele, patruzeci în total. Deși Statele Unite n-au recunoscut încă oficial Genocidul Armean, anumiți președinți americani au făcut declarații în acest sens cu diferite ocazii. Astfel, președintele democrat Jimmy Carter² a declarat la 16 mai 1978: „*În linii mari, lumea nu știe că în anii prece-denți lui 1916, au fost comise anumite acte vizând exterminarea totală a poporului armean. Dar n-a avut loc nici un proces Nürnberg*”³). Același punct de vedere a fost exprimat de succesorul lui Carter, republicanul Ronald Reagan³ care, în mesajul său, adresat americanilor de origine armeană, cu ocazia comemorării Genocidului, a declarat la 22 aprilie 1981: „*Lecțiile Holocaustului nu trebuie uitate niciodată, nici cele ale Genocidului Armean, care l-a precedat, sau cel al Cambodjiei și numeroase alte masacre înfăptuite împotriva diverselor popoare.*”⁴)

¹ Askar Akayev (n.1944), președinte al Kirghistanului în perioada 1990-2005.

² Jimmy Carter (n.1924), om politic american. Președinte al Statelor Unite în perioada 1977-1980.

³ Ronald Reagan (1911-2004), inițial actor de film și de televiziune. Guvernator al statului California (1967-1975). Președinte al Statelor Unite (1981-1989).

Mai multe state australiene au recunoscut, de asemenea, Genocidul Armean, cât și Țara Galilor din Marea Britanie și numeroase orașe din lume. Într-o serie de țări care n-au recunoscut, în mod oficial, Genocidul Armean, au fost ridicate monumente în memoria victimelor Genocidului¹.

Toate acestea dovedesc că, în prezent, climatul internațional este mai favorabil recunoașterii Genocidului Armean și că acest proces înaintază în ritm accelerat. O dovedește faptul că, în 2004, Slovacia și Olanda au aderat la lista țărilor care au recunoscut Genocidul Armean. Paralel cu aceasta, izolarea Turciei în înverșunarea sa de a nega faptele, se adâncește, demonstrând că, în cele din urmă, eforturile sale sunt sortite eșecului.

În ceea ce ne privește, suntem convinși că, mai devreme sau mai târziu, la orizontul politic al Turciei va apare un Konrad Adenauer care, mergând la Scaunul Sfântului Ecimiadzin² și îngenunchiând în fața zidurilor sale străvechi, va cere iertare armenilor pentru Genocidul săvârșit de conducerea Junilor Turci în timpul Primului război mondial.

¹ La sfârșitul cărții publicăm o listă a țărilor și organizațiilor care au recunoscut Genocidul Armean (conform site-ului Muzeului-Institut al Genocidului Armean din Erevan).

² Ecimiadzin = În localitatea Vagharșapat, la cca. 20 km. depărtare de Erevan, Capitala Republicii Armenia, se află Catedrala Ecimiadzin, fondată în anul 301, precum și reședința Catolicosului și Patriarhului suprem al tuturor armenilor.

NOTE ALE AUTORULUI

- a) Sfânta Biblie, p.2.
- b) Ibid, p.7.
- c) Капанцян Г. Хайаса-колыбель армян, Ереван, 1947.
- d) Николай Оганесян, Арабская историография по новой истории Армении, в кн. Новая история Армении в трудах современных зарубежных авторов, Ереван, 1993, с. 187-188.
- e) Fuad Hasan Hafiz: „Istoria poporului armean de la început până în ziua de astăzi”. Cairo, 1986, p. 180 (în arabă).
- f) Graham Fuller: ”Turkey Faces East. New Orientations Toward the Middle East and the Old Soviet Union”, RAND, 1992.
- g) Mevlan Zade Rifat: „Turkie inkilabinin ic uyzu”, Halep, 1929, s.89.
- h) Ziua de 24 aprilie este marcată în fiecare an de către armeni ca dată comemorativă a Genocidului.
- i) Архив внешней политики России. Политархив, д. 3804. л. 22.
- j) „The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire 1915-1916”. Documents presented to Viscount Grey of Falladon by Viscount Bryce; with the Pref. of Viscount Bryce, London, 1916, 1972, p. 295.
- k) „Svet”, nr.124, 13 mai 1915 (în rusă).

l) Acest lucru a fost amintit din nou de către Papa Ioan-Paul II la 26 septembrie 2001, în timpul vizitei sale la Erevan, cu prilejul festivităților consacrate celei de-a 1.700-a aniversări de la adoptarea creștinismului în Armenia ca religie de stat. Papa s-a dus la ansamblul memorial dedicat victimelor Genocidului, unde la Zidul tăcerii a fost pusă placa comemorativă dedicată Papei Benedict XV. O altă placă comemorativă a fost pusă de Ioan-Paul II, purtând inscripția: „Adu-Ți aminte, Doamne, de suferințele fiilor acestui popor și binecuvântează Armenia!”, Ziarul „Hayastani Hanrapetutyun”, 27 septembrie 2001, Erevan, p. 1.

m) A se vedea sursele arabe cu privire la crima de exterminare a armenilor, Beirut, 1988 (în arabă).

n) Ibid. *Zimmi* înseamnă literalmente „persoane protejate”. Conform dreptului medieval arabo-islamic, acestea erau popoare care trăiau între frontierele statului islamic, nefiind musulmane, având propria lor Carte Sfântă, Tora și Avesta. Ele aveau dreptul să-și păstreze și să-și practice credința, iar viața le era garantată. Asasinarea unui *zimmi* era considerată inadmisibilă.

o) „Deutschland und Armenien. 1914-1918. Sammlung Diplomatischer Aktenstücke”. Herausgegeben und Eingeleitet von Dr. Johannes Lepsius, Potsdam, 1919, s. 80.

p) Ibid.

r) Ibid.

s) Documentation of the Genocide Against Assyrian-Suryoye-Chaldean-Arameic People” (Seyfo), 1999, p. 7, 9.

ș) Амин Саид, Восстания Арабов в XX в. Перевод с арабского, Москва, 1964, с. 79.

t) Ibid.

ț) „The Memoirs of Naim Bey”, London, 1920.

u) „Genocidul Armean conform documentelor procesului unioniștilor”. Cu prefață, traducere și note explicative de A. H. Papazian, Erevan, 1988 (în armeană).

v) L. Barseghian: „Anale ale condamnării Genocidului și recunoașterii sale”, Erevan, 2004, p.43.(în armeană)

x) Ibid, p.44.

RECUNOAȘTEREA PE PLAN INTERNAȚIONAL A GENOCIDULUI ARMEAN

S T A T E

Rezoluții, Legi și Declarații

- ◆ Suedia, Rezoluția Parlamentului – 11 martie, 2010
- ◆ SUA, Rezoluția Comitetului Camerei Reprezentanților – 4 martie, 2010
- ◆ Chile, Rezoluția Senatului – 7 iulie, 2007
- ◆ Argentina, Lege – 11 ianuarie, 2007
- ◆ Lituania, Rezoluția Adunării – 15 decembrie, 2005
- ◆ Parlamentul European, Rezoluția – 28 septembrie, 2005
- ◆ Venezuela, Rezoluția Adunării Naționale – 14 iulie, 2005
- ◆ Germania, Rezoluția Parlamentului – 19 iunie, 2005
- ◆ Polonia, Rezoluția Parlamentului – 19 aprilie, 2005
- ◆ Olanda, Rezoluția Parlamentului – 21 decembrie, 2004
- ◆ Slovacia, Rezoluția Adunării Naționale – 30 noiembrie, 2004
- ◆ Canada, Camera Comunelor – 21 aprilie, 2004
- ◆ Argentina, Declarația Senatului – 31 martie, 2004
- ◆ Uruguay, Lege – 18 martie, 2004

- ◆ Argentina, Proiect de lege – 18 martie, 2004
- ◆ Confederația Elvețiană, Rezoluția Consiliului Național – 16 decembrie, 2003
- ◆ Argentina, Rezoluția Senatului – 20 august, 2003
- ◆ Canada, Rezoluția Senatului – 13 iunie, 2002
- ◆ Parlamentul European, Rezoluția – 28 februarie, 2002
- ◆ Declarația comună a S. S. Papa Ioan-Paul II și a S. S. Catolicosul Karekin II la Ecimiadzin, Republica Armenia – 27 septembrie, 2001
- ◆ Rugăciunea Papei Ioan-Paul II la Monumentul Genocidului Armean de pe colina Țițernagaberd din Erevan – 26 septembrie, 2001
- ◆ Franța, Lege – 29 ianuarie, 2001
- ◆ Italia, Rezoluția Camerei Deputaților – 16 noiembrie, 2000
- ◆ Parlamentul European, Rezoluția – 15 noiembrie, 2000
- ◆ Franța, Adunarea Națională, Proiect de lege – 29 mai, 1998
- ◆ Belgia, Rezoluția Senatului – 26 martie, 1998
- ◆ Liban, Rezoluția Camerei Deputaților – 3 aprilie, 1997
- ◆ SUA, Rezoluția Camerei Reprezentanților – 11 iunie, 1996
- ◆ Republica Elenă, Rezoluția Parlamentului – 25 aprilie, 1996
- ◆ Canada, Rezoluția Camerei Comunelor – 23 aprilie 1996
- ◆ Rusia, Rezoluția Dumei de Stat – 14 aprilie, 1995
- ◆ Argentina, Rezoluția Senatului – 5 mai, 1993
- ◆ Parlamentul European, Rezoluția – 18 iunie, 1987
- ◆ SUA, Rezoluția comună a Camerei Reprezentanților – 12 septembrie, 1984
- ◆ Cipru, Rezoluția Camerei Reprezentanților – 29 aprilie, 1982
- ◆ SUA, Rezoluția comună nr.148 a Camerei Reprezentanților – 9 aprilie, 1975
- ◆ Uruguay, Rezoluția Senatului și Camerei Reprezentanților – 20 aprilie, 1965

- ◆ SUA, Rezoluția 359 a Senatului – 11 mai, 1920
- ◆ SUA, Congresul, Un act de înregistrare al Ajutorului pentru Orientul Apropiat – 6 august, 1919
- ◆ SUA, Rezoluția auxiliară nr. 12 a Senatului – 9 februarie, 1916
- ◆ Declarația Comună Franța, Marea Britanie și Rusia – 24 mai, 1915

ORGANIZAȚII INTERNAȚIONALE

- ◆ Fundația Elie Wiesel pentru umanitate – 9 aprilie, 2007
- ◆ Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului din Turcia, Filiala din Istanbul – 24 aprilie, 2006
- ◆ Centrul Internațional pentru Justiție Tranzițională pentru TARC (Comisia de Reconciliere Armeano-Turcă) – 10 februarie, 2003
- ◆ Alianța Europeană a ZMCA (Asociația Creștină a Oamenilor Tineri) – 20 iulie, 2002
- ◆ Declarația Adunării Parlamentare a Consiliului Europei – 24 aprilie, 2001
- ◆ Liga Drepturilor Omului – 16 mai, 1998
- ◆ Declarația Adunării Parlamentare a Consiliului Europei – 24 aprilie, 1998
- ◆ Asociația specialiștilor în Genocid – 13 iunie, 1997
- ◆ Parlamentul Kurdistanului (Li Dervezi Welat) – 24 aprilie, 1996
- ◆ Uniunea Comunităților Evreiești Americane – 7 noiembrie, 1989
- ◆ Verdictul Tribunalului Permanent al Popoarelor – 16 aprilie, 1984
- ◆ Consiliul Mondial al Bisericilor – 10 august, 1983

◆ Sub-Comisia Națiunilor Unite privind Prevenirea Discriminării și Protecția Minorităților – 2 iulie, 1985

◆ Raportul Comisiei Crimelor de Război a Națiunilor Unite – 28 mai, 1948

◆ Rezoluția Adunării Generale a Națiunilor Unite – 9 decembrie, 1948

GUVERNE PROVINCIALE

State din SUA

- ◆ Alaska
- ◆ Arizona
- ◆ Arkansas
- ◆ California
- ◆ Colorado
- ◆ Connecticut
- ◆ Delaware
- ◆ Florida
- ◆ Georgia
- ◆ Idaho
- ◆ Illinois
- ◆ Kansas
- ◆ Kentucky
- ◆ Louisiana
- ◆ Maine
- ◆ Maryland
- ◆ Massachusetts
- ◆ Michigan
- ◆ Minnesota
- ◆ Missouri

- ◆ Nebraska
- ◆ New Hampshire
- ◆ New Jersey
- ◆ New Mexico
- ◆ New York
- ◆ North Carolina
- ◆ North Dakota
- ◆ Ohio
- ◆ Oklahoma
- ◆ Oregon
- ◆ Pennsylvania
- ◆ Rhode Island
- ◆ South Carolina
- ◆ Tennessee
- ◆ Texas
- ◆ Utah
- ◆ Vermont
- ◆ Virginia
- ◆ Washington

AUSTRALIA

- ◆ Provincia New South Wales

ARGENTINA

- ◆ Provincia Cordoba
- ◆ Provincia Buenos Aires

CANADA

- ◆ Columbia Britanică
- ◆ Ontario (inclusiv orașul Toronto)
- ◆ Québec (inclusiv orașul Montréal)

ELVEȚIA

- ◆ Cantonul Geneva
- ◆ Cantonul Vaud

MAREA BRITANIE

- ◆ Țara Galilor

ITALIA

- ◆ Bertiolol
- ◆ Udine
- ◆ Sesto San Giovanni
- ◆ Salgareda
- ◆ Belluno
- ◆ Roma
- ◆ Massa Lombarda
- ◆ Montana Feltrina
- ◆ Genova
- ◆ Thiene

- ◆ Castelsilano
- ◆ Firenze
- ◆ Feltre
- ◆ Venezia
- ◆ Imola
- ◆ Faenza
- ◆ Parma
- ◆ Solarolo
- ◆ Villafranca Padovana
- ◆ Milano
- ◆ Ponte di Piave
- ◆ Conselice
- ◆ Lugo
- ◆ S. Stinto Livenza
- ◆ Cotignola
- ◆ Asiago
- ◆ S. Agata Sul Santerno
- ◆ Monteforote D'Alpone
- ◆ Padova
- ◆ Montorso Vicentino
- ◆ Fusignano
- ◆ Bagnacavallo
- ◆ Russi
- ◆ Sanguinetto
- ◆ Camponogara

PETIȚII PUBLICE

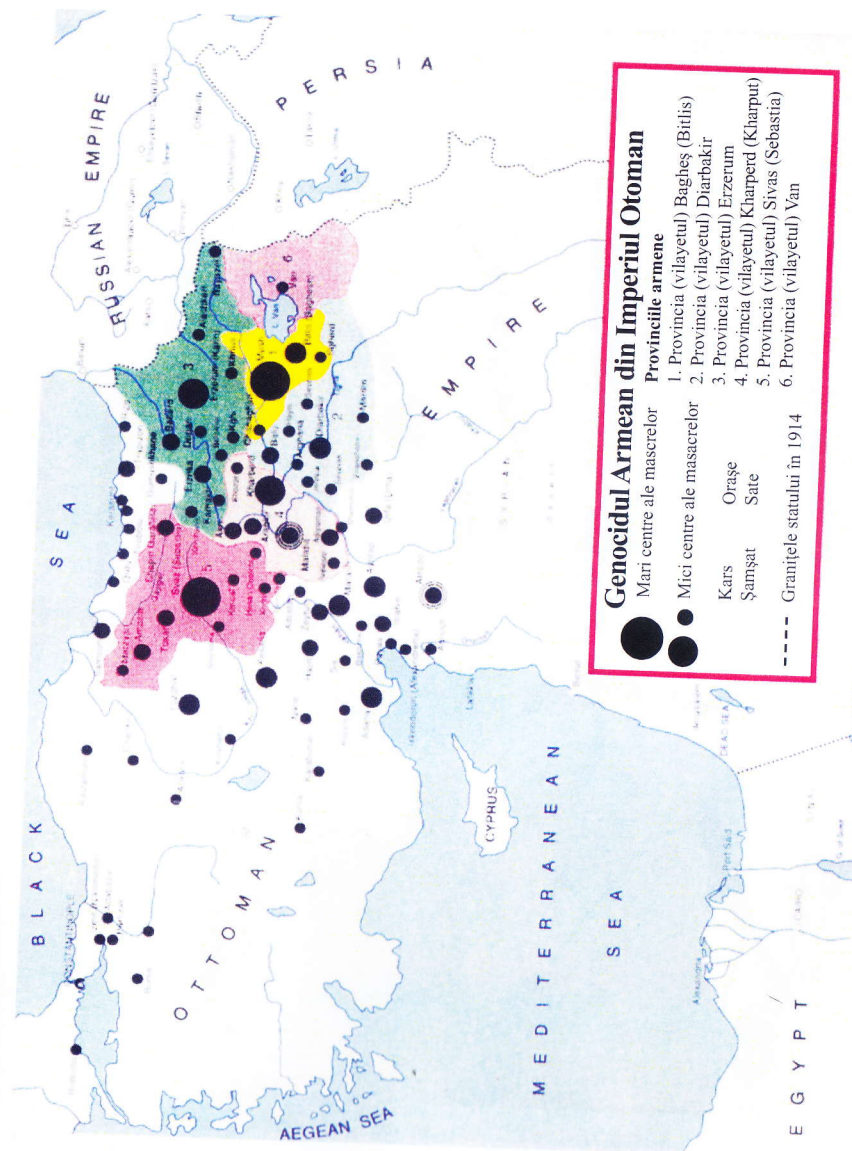
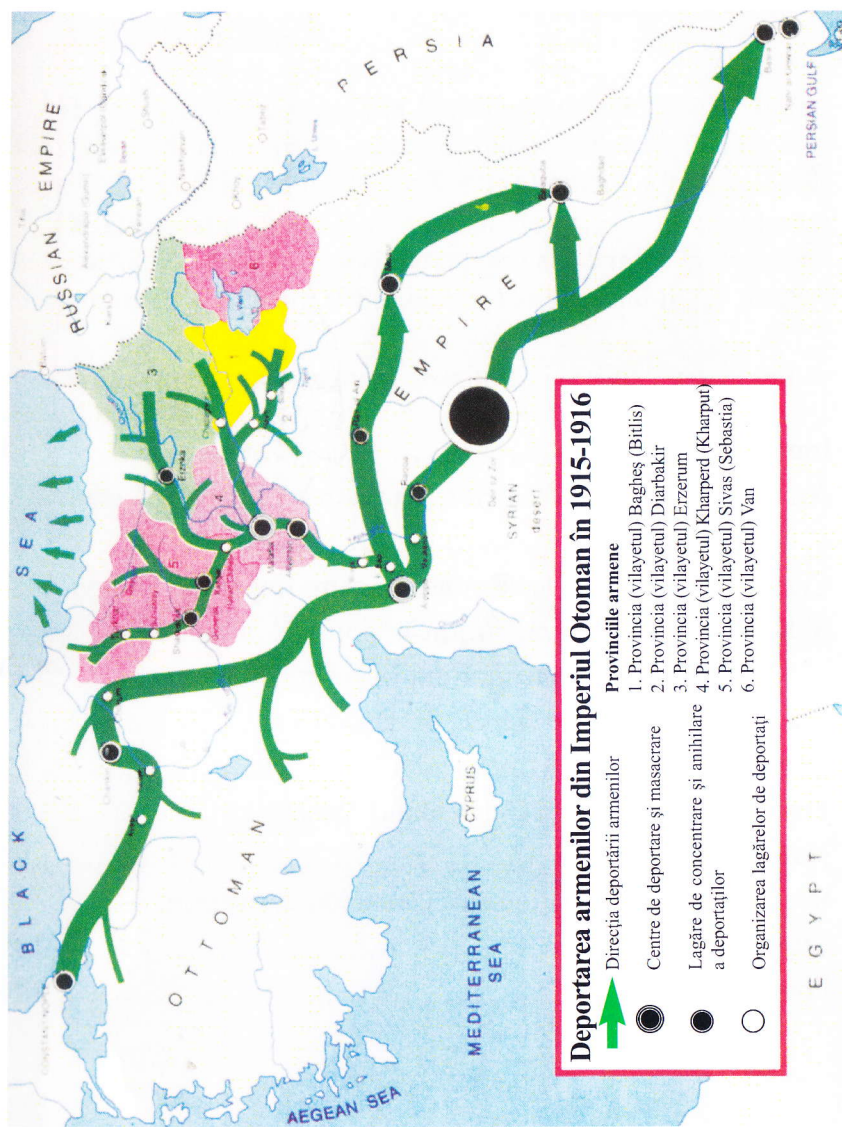
◆ În legătură cu votul din Parlamentul Suedez – 11 iulie, 2008, privind cele patru moțiuni care cheamă Suedia să recunoască Genocidul din 1915 în Turcia Otomană – 9 iunie 2008

◆ Declarația celor 126 oameni de știință în problema Holocaustului – deținători ai unor catedre academice și directori ai Centrelor de Cercetare și Studiere a Holocaustului – 7 martie 2000

◆ Declarația unor oameni de știință și scriitori îngrijorați – 24 aprilie, 1998

CUPRINS

Introducere.....	13
Armenia în decursul secolelor. Scurtă trecere în revistă istorică și geografică.....	17
Cucerirea Armeniei Occidentale de către Imperiul Otoman...	27
Situația administrativă, juridică, politică, națională și socio-economică a armenilor din Imperiul Otoman.....	33
Chestiunea armeană și etapele desfășurării ei.....	41
Genocidul Armean – Armenocidul.....	55
Problema recunoașterii Genocidului Armean.....	85
Note ale autorului.....	93
Recunoașterea internațională a Genocidului Armean.....	97
Cuprins.....	105
Fotografii.....	106

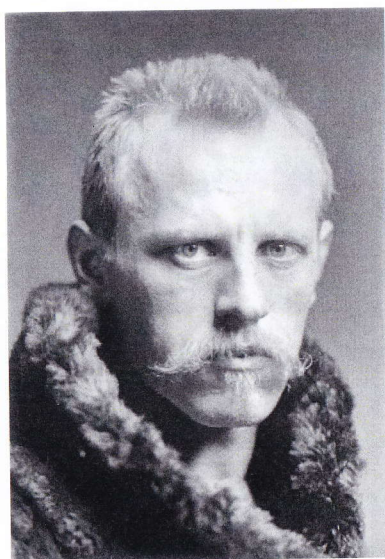
Raphael Lemkin

Johannes Lepsius

Armin Wegner

Fridtjof Nansen

Cadavrele unor armeni masacrați la Erzerum, 1915

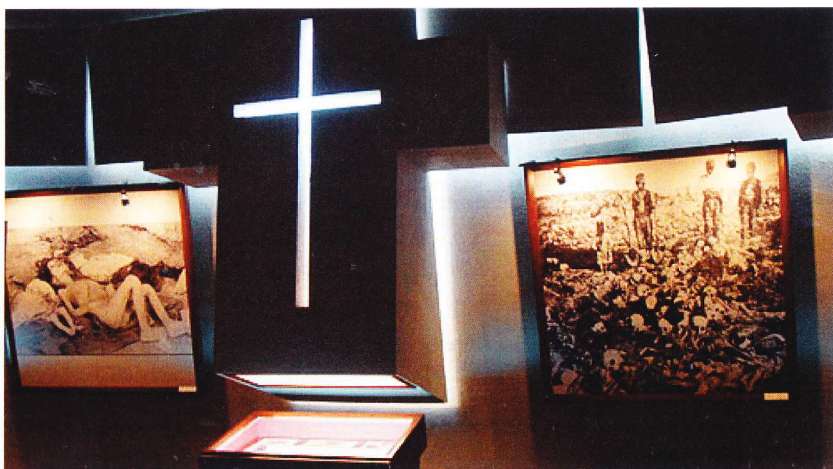

Refugiați armeni au înălțat o piramidă din craniile unor conaționali masacrați, 1915.

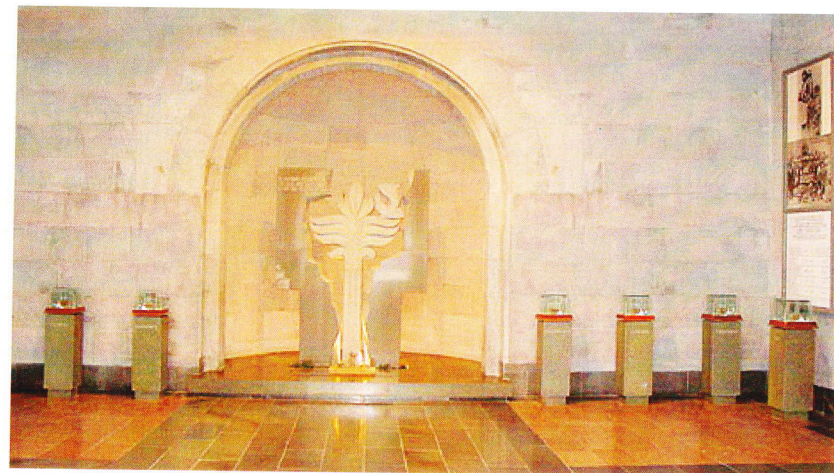
**Imagini din Muzeul - Institut
al Genocidului Armean din Erevan**

Prima sală

A doua sală

A treia sală

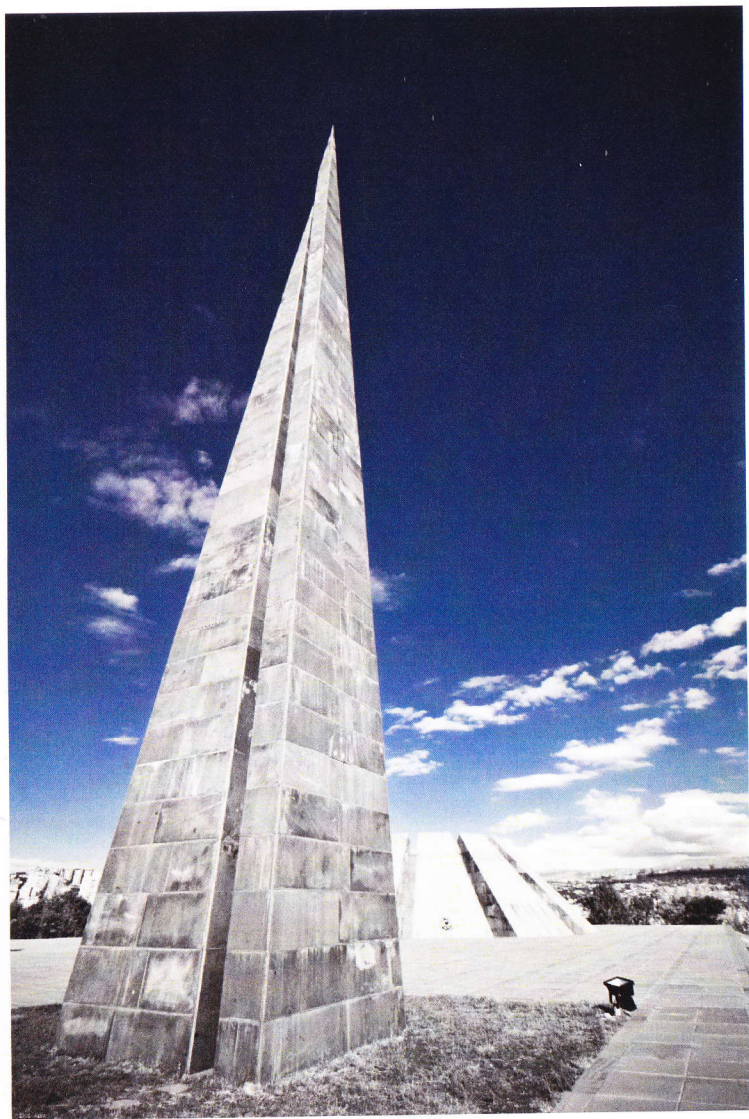
Pictorul francez, de origine armeană Jansem (Hovhannes Semerdjian), născut în 1920 în Imperiul Otoman, se instalează la Paris în 1931. În 2001 el a donat Muzeului 34 de tablouri (ulei pe pânză), intitulate „Genocid”. În imagine pictura „Ultimul Somn”

Vedere interioară din Monumentul închinat
Genocidului Armean la Deir-es-Zor din Siria

Monument (khacikar) închinat Genocidului Armean din curtea
Catedralei Armene din București

Erevan. Complexul Memorial
închinat victimelor Genocidului Armean

9(47.925)
H-71

„Considerăm că recunoașterea Genocidului Armean de către Turcia trebuie văzută ca un act profund uman de reabilitare morală față de poporul armean, ceea ce nu va putea decât să onoreze guvernul turc.”

(Din Rezoluția Parlamentului Europei din 18 iunie 1987
privind soluționarea politică a Chestiunii Armene)

„Genocidul unui milion și jumătate de armeni în 1915 este una dintre cele mai rușinoase pagini din istoria modernă a Turciei otomane.”

(Din Rezoluția adoptată de
Uniunea Comunităților Evreiești
din Statele Unite – 1989)

„... Sunt convins că în întreaga istorie a rasei umane nu există un episod atât de oribil ca acesta. Marile masacre și persecuții din trecut par aproape nesemnificative, când le compari cu suferințele din 1915 ale rasei armene.”

(Henry Morgenthau, Sr., ambasador al SUA
în Imperiul Otoman.
Din volumul „Morgenthau Story”, 1919)

„ Tolerarea negaționismului înseamnă omorârea pentru a doua oară a victimelor.”

(Elie Wiesel, scriitor, laureat al Premiului Nobel
pentru Pace – 1986.

Sprăvietoitor al Holocaustului.)

5 948490 900057

8